

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

Шкодін І. В.

МІКРОЕКОНОМІКА

навчально-методичний посібник

Харків
2020

0

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Електронне видання

Шкодiна І. В.

МІКРОЕКОНОМІКА

навчально-методичний посiбник

для студентiв
першого (бакалаврського) рiвня вищої освiти
галузі знань 05 «Соцiальнi та поведiнковi науки»
спецiальностi 051 «Економiка»
спецiалiзацiї «Бiзнес-економiка»

**Харкiв
2020**

Шкодiна I. В. Мiкроекономiка: навчально-методичний посiбник для студентiв першого (бакалаврського) рiвня вищої освiти галузi знань 05 «Соцiальнi та поведiнковi науки» спецiальностi 051 «Економiка» спецiалiзацiї «Бiзнес-економiка». Харкiв: Нац. юрид. ун-т iм. Ярослава Мудрого, 2020. 128 с.

*Рекомендовано до видання редакцiйно-видавничою радою
Нацiонального юридичного унiверситету iменi Ярослава Мудрого
(протокол № 4 вiд 15.07.2020 р.)*

© Нацiональний юридичний унiверситет
iменi Ярослава Мудрого, 2020

ЗАГАЛЬНІ ПОРАДИ

Мікроекономіка як складова економічної теорії вивчає поведінку і механізм прийняття рішень окремими економічними суб'єктами (індивідами, домашніми господарствами, підприємствами, організаціями, тобто мікросистемами), які прагнуть досягти мети за наявних обмежених ресурсів і для яких до того ж можна знайти альтернативне використання. У центрі уваги перебуває поведінка споживачів та виробників, її оптимізація, ринковий попит і пропозиція, відносні ціни товарів, розподіл ресурсів за альтернативного їх використання, часткова і загальна рівновага тощо.

Мета навчальної дисципліни «Мікроекономіка» – розвиток у студентів сучасного економічного та креативного мислення, набуття й закріплення системи спеціальних знань у галузі мікроекономічної теорії, основних умінь та навичок практичного застосування компетентностей оптимального вибору в умовах обмежених ресурсів з метою максимізації прибутку (корисності).

Завдання:

- формування системи теоретичних знань щодо основних положень мікроекономіки та використання інструментарію мікроналізу для прийняття оптимальних господарських рішень;

- підготовка до вивчення прикладних дисциплін, що базуються на мікроекономічній теорії;

- формування усвідомлення того, що успіх підприємницької діяльності залежить як від наявності стартового капіталу, так і від розуміння закономірностей функціонування економічних мікросистем у різних ринкових ситуаціях та вміння ефективно їх використовувати;

- опанування інструментарію аналізу раціональної поведінки споживачів у ринкових умовах;

- оволодіння науковими підходами, практичними методами та прийомами оптимізації діяльності виробників у різних типах ринкових структур;

- опанування системи теоретичних знань щодо змісту та особливостей формування мікроекономічної рівноваги.

Якісну підготовку до семінарських та практичних занять як запоруку свідомого глибокого розуміння навчального матеріалу забезпечить сумлінне виконання таких рекомендацій. Завчасно перед заняттями:

- перегляньте конспект лекцій за відповідною темою;
- вивчіть методичні рекомендації щодо самостійної роботи над даною темою;
- опрацюйте розділи підручників та навчальних посібників, присвячених темі заняття;
- вивчіть джерела, вказані у списках додаткової літератури;
- внесіть доповнення до конспекту лекції за темою;
- розв'яжіть розрахункові завдання;
- виконайте аналітично-пошукові завдання.

Лише систематична та якісна підготовка до кожного семінарського заняття здатна забезпечити успіх у вивченні мікроекономіки.

Студенти заочної форми навчання під час практичних занять розглядають теми:

2. Теорія граничної корисності і поведінка споживача.

5. Попит та пропозиція: ринкова рівновага

12. Ринок факторів виробництва.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Модуль 1. ТЕОРІЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧА

Т е м а 1. Предмет і метод мікроекономіки

Мета теми: визначити предмет, метод мікроекономіки та її місце в системі економічних наук

П л а н

1. Мікроекономіка як складова теоретичної економіки. Суб'єкт і об'єкт мікроекономіки.
2. Предмет та функції мікроекономіки.
3. Концептуальні основи і методологія мікроекономіки.

Методичні рекомендації

Розглядаючи перше питання плану, слід виходити з того, що однією з двох основних складових економічної теорії є мікроекономіка. Якщо макроекономіка (умовно кажучи, перша складова) вивчає народне господарство в цілому, як єдину інтегровану систему, то *мікроекономіка* досліджує поведінку окремих економічних одиниць – споживачів, працівників, інвесторів, землевласників, окремі фірми, які намагаються максимізувати корисність (або прибуток), використовуючи обмежені ресурси при безмежних потребах.

Далі необхідно проаналізувати етапи розвитку мікроекономіки та зміст основних положень, які були визначені найвідомішими представниками мікроекономічного аналізу. Особливу увагу слід приділити дослідженню об'єктів та суб'єктів мікросистеми. Основними *суб'єктами мікроекономіки* є: індивіди, домогосподарства, підприємства (фірма), держава. Всі суб'єкти діють у ринковому середовищі, тому слід згадати основні типи ринкових структур, їх особливості та визначити характеристики поведінки мікроекономічних суб'єктів.

Об'єктами, з приводу яких виникають відносини у мікросистемі, є ресурси виробництва та його результати.

Ресурсами виробництва є: праця, капітал, природні ресурси (земля) та підприємницькі здібності. Важливо дослідити *властивості ресурсів*: обмеженість, взаємозаміщуваність, взаємодоповнюваність.

У даній темі акцентується увага на тому, що мікроекономіка розглядає діяльність економічних суб'єктів як процес прийняття та реалізації економічних рішень щодо розпорядження обмеженими ресурсами з найбільшою користю.

При цьому вона відповідає на три основні питання: 1) що виробляти (як задовольнити потреби); 2) як виробляти (яким чином використовувати обмежені ресурси); 3) для кого виробляти (хто отримає вироблений продукт)? Далі необхідно приділити увагу *кривій виробничих можливостей* для з'ясування питання, що виробляти? Крива виробничих можливостей ілюструє поняття *«альтернативна вартість»* – кількість одиниць товару, якою необхідно пожертвувати заради виробництва однієї додаткової одиниці іншого товару.

Прийняття рішення про те, **як виробляти**, припускає досягнення виробничої або технологічної ефективності, тобто виробництво товарів найбільш дешевшим способом.

Ефективність – це можливість найкращого використання того, що має суспільство у своєму розпорядженні для досягнення найкращого результату.

Відповідь на питання **для кого виробляти**, як розподіляти вироблений продукт між членами суспільства, потребує визначення оптимального співвідношення ефективності розподілу та справедливості.

Зрозумівши суть мікросистеми, легко визначити, що *предметом мікроекономіки* є поведінка індивідуальних господарських суб'єктів у різних ринкових структурах.

Після вивчення методологічних принципів необхідно визначити методи мікроекономіки. Методами мікроекономіки, поряд із загальнонауковими (абстрагування, аналізу та синтезу тощо), є граничний аналіз, функціональний аналіз, моделювання, графічний аналіз. Особливу увагу слід приділити визначен-

ню ролі граничного аналізу як специфічного методу мікроекономічних досліджень.

Результатом вивчення даної теми має стати усвідомлене уявлення про особливості та основні складові мікросистеми як об'єкта дослідження науки «мікроекономіка».

Тема есе

1. ЗМІСТ, СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ГЕНЕЗИС ТЕРМІНІВ «ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ», «ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ», «ТЕОРЕТИЧНА ЕКОНОМІКА», «ЕКОНОМІКС».

2. РІДКІСНІСТЬ РЕСУРСІВ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІСТЬ ВИБОРУ: МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ.

3. ІСТОРІЮ МІКРОЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ.

4. ПОВНА ТА ОБМЕЖЕНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ СПОЖИВАЧА У ПОЯСНЕННІ РЕАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИТУАЦІЙ.

Практичні завдання

Чи правильні такі твердження?

1. Мікроекономіка – це розділ економічної теорії, який концентрується на економічній поведінці окремих економічних суб'єктів, які приймають рішення з приводу використання обмежених ресурсів.

2. Людині, яка належним чином вивчила економічну теорію, гарантований успіх у бізнесі.

3. Раціональний економічний вибір потребує врахування не альтернативних витрат, а сукупних витрат.

4. У концепції раціональної економічної поведінки стверджується, що образ дій суб'єктів ринкового господарства визначається егоїзмом.

5. Крива виробничих можливостей показує максимальну кількість благ, які можна виробити в даній економічній системі з даних ресурсів.

6. Мікроекономіка вивчає поведінку фірми в умовах конкуренції, ціноутворюючі фактори та економічну політику держави.

7. Основні проблеми мікроекономіки – розміщення споживчих благ і економічних ресурсів за умов досконалої та недосконалої конкуренції, ціноутворення на різних ринках і ринкова координація.

8. Чим більше модель схожа на реальний процес, тим вона краща.

9. У мікроекономіці широко застосовується математичний інструментарій.

10. Основні суб'єкти мікросистеми – домогосподарства, підприємства (фірми), держава.

Тести

1. Якими двома основними причинами можна пояснити існування економічних проблем?

а) впливом держави на економіку та зростанням населення Землі;

б) забрудненням навколишнього середовища та існуванням транснаціональних корпорацій;

в) наявністю безробіття та інфляції;

г) необмеженістю бажань людей та обмеженістю ресурсів.

2. Мікроекономіка, на відміну від макроекономіки, вивчає:

а) тільки поведінку окремого споживача;

б) економіку територіальної одиниці;

в) економічні явища протягом короткого часу, періоду;

г) взаємодію структурних одиниць економіки.

3. Мікроекономічна теорія вивчає, як ринкова економіка визначає:

а) ціну товару;

в) ціну економічних ресурсів;

б) ціну послуг;

г) будь-які ціни.

4. *Будуючи моделі, економісти:*

- а) розробляють припущення, які спрощують ситуацію;
- б) включають усю наявну інформацію; ?
- в) мають використовувати математичні моделі;
- г) намагаються дублювати реальний світ.

5. *Мікроекономіка:*

- а) оперує сукупними рівнями доходів, зайнятості та виробництва;
- б) докладно досліджує окремих суб'єктів, які становлять економічну систему;
- в) вивчає детальну інформацію про окремі сегменти економічної системи;
- г) базується на широкому підході до діяльності економічної системи.

6. *Позитивна мікроекономічна теорія вивчає:*

- а) «що є»;
- б) «що повинно бути»;
- в) позитивні тенденції в економічному розвитку;
- г) оціночні судження.

7. *Що означає категорія «рідкісність»?*

- а) високу якість;
- в) неповторність;
- б) обмеженість;
- г) трудомісткість.

8. *Поняття «метод» означає:*

- а) структуру предмета;
- б) набір фактичних даних;
- в) способи оптимального застосування всієї сукупності пізнавальних засобів;
- г) світоглядні настанови вченого.

9. *Економічна раціональність – це такий принцип поведінки суб'єктів господарювання, відповідно до якого:*

- а) суб'єкт завжди намагається отримати за даних умов найкращий для себе результат;
- б) суб'єкт повинен діяти за інструкціями, які завжди відбивають оптимальний варіант;
- в) суб'єкт ощадливо витрачає гроші;
- г) суб'єкт діє однаково, опинившись в однакових умовах.

10. Яке з питань належить до мікроекономічних?

- а) взаємозв'язок інфляції та безробіття;
- б) взаємозв'язок ціни та обсягу попиту на товар;
- в) взаємозв'язок доходу та заощаджень;
- г) взаємозв'язок процентної ставки та попиту на гроші.

Аналітично-розрахункові завдання

1. На острові N живуть 5 людей. Вони збирають кокоси та банани. Кожен з них може зібрати 25 кокосів або 15 бананів на день.

Накресліть криву виробничих можливостей економіки цього острова.

Допустимо, що на острів завезено техніку, за допомогою якої кожен може зібрати по 31 кокосу.

Покажіть на графіку, як зміниться крива виробничих можливостей.

2. Студент навчається в університеті і отримує стипендію 1200 грн. Покинувши навчання, він міг би працювати комерційним агентом, прикладаючи рівні зусилля і заробляючи при цьому 70000 грн на місяць.

Які альтернативні витрати навчання в університеті? Відповідь обґрунтуйте.

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 1.

2. Задоя А. О. Мікроекономіка: курс лекцій та вправи: навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2003. Розд. 1.

3. Лісовицький В. М. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. Вступ.

4. Стеблій Г. Я. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: ІН-КОС; Центр навч. літ. 2017. Розділ 1.

5. Шкодїна І. В., Карпова І. М. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС НБУ, 2016. Тема 1.

(Додаткову літературу дивись у «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Які головні проблеми мікроекономіки?
2. Як можна охарактеризувати основні етапи розвитку мікроекономіки?
3. Яких об'єктів та суб'єктів мікроекономіки ви можете назвати?
4. У чому полягають функції мікроекономіки?
5. Які властивості притаманні ресурсам?
6. У чому виявляється схожість і розбіжність позитивного і нормативного аналізу?
7. Які економічні моделі ви знаєте та що можете сказати про економічні змінні?

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Мікроекономіка – наука, яка вивчає поведінку окремих економічних одиниць, які намагаються максимізувати корисність (або прибуток), використовуючи обмежені ресурси при безмежних потребах.

Межа виробничих можливостей – показує максимальну кількість одиниць засобів виробництва і предметів споживання, які виробляються при повному й ефективному використанні ресурсів у економіці.

Домогосподарства – група людей, які об'єднують свої доходи, мають спільну власність та разом приймають економічні рішення.

Підприємства (фірми) – господарюючі суб'єкти, що займаються виробничим споживанням ресурсів та виробляють товари чи послуги заради отримання прибутку.

Держава – сукупність органів влади, що є координатором та регулятором економічного життя.

Мікроекономічний аналіз – сукупність аналітичних засобів пізнання факторів, які впливають на розмір прибутку та інші показники ефективності суб'єкта господарювання.

Граничний аналіз (маржиналізм) – спосіб аналізу економічних показників, що припускає дослідження їх динаміки – приросту, скорочення, зміни.

Функціональний аналіз – дослідження залежності одних економічних величин від інших.

Економічна модель – система взаємозв'язків між економічними змінними, яка дає змогу прогнозувати результат.

Ендогенні змінні – характеристики об'єкта, які треба визначити в результаті розрахунків згідно з моделлю (невідомі величини).

Екзогенні змінні – характеристики зовнішніх (по відношенню до об'єкта моделювання) умов, що змінюються, а також сукупність внутрішніх параметрів об'єкта (відомі величини).

Т е м а 2. Теорія граничної корисності і поведінка споживача

Мета теми: визначити сутність корисності та точки зору на проблеми її виміру, дослідити кардиналістську теорію поведінки споживача.

П л а н

1. Корисність в економічній теорії та проблема її виміру.
2. Динаміка зміни граничної та сукупної корисності. Перший закон Госсена.
3. Рівновага споживача з кардиналістських позицій. Другий закон Госсена.

Методичні рекомендації

Починаючи вивчення теоретичного матеріалу, треба згадати сутність категорій «потреби» і «блага», визначити класифікацію потреб за різними ознаками, з'ясувати ознаки економічних благ.

Потім доцільно дослідити історичну ретроспективу формування принципів кількісної (кардиналістської) теорії поведінки споживача, яка окреслила принципово новий підхід до аналізу цінності благ: цінність розглядається як функція корисності. Одним із базових понять, яке відображає особливості маржиналістського підходу до аналізу поведінки споживача є корисність.

Корисність як економічна категорія означає задоволення певної потреби, яке споживач отримує від споживання товарів, благ. Корисність – поняття виключно індивідуальне: те, що для одного споживача може мати високу корисність, іншим може сприйматися як антиблаго. Для порівняння різних корисностей використовують умовні бали (ютили), які споживач присвоює благам. Зверніть увагу на визначення відмінностей категорій «корисність» і «споживча вартість».

Далі необхідно визначити види корисності – сукупну і граничну.

Сукупна корисність – це загальне задоволення потреб споживача від спожитих ним товарів, благ.

Гранична корисність – це приріст корисності від споживання кожної додаткової одиниці блага. Особливу увагу при вивченні динаміки споживання слід приділити графічному аналізу.

Важливо зрозуміти динаміку сукупної та граничної корисності, яка визначається першим законом Госсена. Згідно із *законом спадної граничної корисності* величина задоволення від споживання кожної додаткової одиниці блага даного виду зменшується із збільшенням кількості товару, що споживається. Однак слід пам'ятати про те, що існують винятки із дії цього закону, які доцільно проаналізувати.

Усвідомивши сутність першого закону Госсена, можна визначити умови досягнення рівноваги споживача з кардиналістських позицій.

Рівновага споживача – це оптимальний набір товарів, що максимізує корисність при певному обмеженому рівні бюджету (доходу) споживача. Споживач, який максимізує свою корисність, купуватиме товари таким чином, щоб їх граничні корисності у розрахунку на грошову одиницю ціни були рівні. Цей підхід називається *еквімаржинальним принципом*.

У стані рівноваги корисність, отримана від останньої грошової одиниці, витраченої на придбання будь-якого товару, однакова, незалежно від того, на який товар вона витрачена. Це положення отримало назву *другого закону Госсена*.

Успішне вивчення всіх питань плану, правильне осмислення їх змісту у підсумку має сприяти розумінню того, як формується ринковий попит на основі рішень окремих споживачів, та які закони визначають особливості поведінки споживача.

Темі есе

1. СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «КОРИСНІСТЬ» І «СПОЖИВЧА ВАРТІСТЬ».

2. КОРИСНІСТЬ БЛАГА В ЕКОНОМІЧНОМУ І ФІЗІОЛОГІЧНОМУ СЕНСІ.

Практичні завдання

Чи правильні наступні твердження?

1. Традиційна версія теорії споживчого вибору базується на кількісному вимірюванні корисності.
2. Гранична корисність – це максимальне задоволення, яке може отримати споживач від споживання блага.
3. Загальна корисність – це корисність, яку споживач отримує від споживання додаткової одиниці блага.
4. Збільшення споживання будь-якого блага сприяє зростанню його загальної корисності.
5. У ситуації споживчої рівноваги співвідношення граничних корисностей благ до їх цін однакові.
6. Стан споживчої рівноваги полягає у тому, що сукупна корисність товару X дорівнює сукупній корисності товару Y.
7. Якщо гранична корисність блага зменшується, то зменшується й сукупна корисність.
8. Якщо гранична корисність зменшується, то і сукупна корисність неухильно зменшується.
9. $U = f(Q_1, Q_2, \dots, Q_n)$ – це функція граничної корисності.
10. Корисність не може бути від'ємною.

Тести

1. На базі якого змінного фактора будується функція корисності?

- а) бажань споживача;
- б) рівня якості благ, які споживаються;
- в) рівня цін благ, які споживаються;
- г) обсягу благ, які споживаються.

2. Що таке гранична корисність?

- а) мінімальна корисність, яку споживач може отримати при споживанні даного блага;

- б) максимальна корисність, яку споживач може отримати при споживанні даного блага;
- в) похідна функції загального продукту;
- г) приріст загальної корисності блага при збільшенні споживання блага на одну граничну одиницю.

3. *Загальна корисність зростає, якщо гранична корисність:*

- а) зменшується;
- б) збільшується;
- в) збільшується у повільному темпі;
- г) або збільшується, або зменшується, але залишається при цьому величиною позитивною.

4. *У чому полягає взаємодія між загальною та граничною корисністю?*

- а) чим вище MU, тим вище TU;
- б) чим нижче MU, тим нижче TU;
- в) чим нижче MU, тим вище TU;
- г) коли TU максимальна, MU дорівнює нулю.

5. *Що означає ситуація рівноваги (оптимуму) споживача?*

- а) максимізацію TU при певному бюджетному обмеженні;
- б) кожне придбане благо приносить однакову MU;
- в) при зростанні кількості покупок одного блага скорочуються покупки іншого виду блага;
- г) споживач витрачає однакову кількість грошей на покупку кожного виду благ.

6. *Теорія поведінки споживача передбачає, що споживач може максимізувати:*

- а) сукупну корисність;
 - в) граничну корисність;
 - б) середню корисність;
 - г) кожну з перелічених величин.
- а) максимальний рівень корисності, який споживач хоче одержати;

7. Який з наведених нижче переліків значень сукупної корисності ілюструє закон спадної граничної корисності:

- а) 20, 30, 40, 50;
- б) 20, 28, 34, 38;
- в) 20, 40, 80, 160;
- г) 20, 35, 55, 80.

8. Сукупна корисність:

- а) максимізується, коли гранична корисність набуває нульового значення;
- б) збільшується зі зростанням споживання блага;
- в) є сумою задоволення від споживання певної кількості благ;
- г) всі відповіді правильні.

9. Сукупна корисність зростає, коли гранична корисність:

- а) зменшується;
- б) збільшується;
- в) збільшується або зменшується, але є додатною величиною;
- г) збільшується повільно.

10. Який з наведених нижче переліків значень граничної корисності ілюструє закон спадної граничної корисності:

- а) 200, 150, 150, 150;
- б) 200, 230, 250, 260;
- в) 200, 300, 400, 500;
- г) 200, 150, 90, 40.

Аналітично-розрахункові завдання

1. Уявіть собі, що ви робите вибір між двома товарами X та Y, корисність яких наведена у таблиці.

Скільки одиниць кожного товару ви купите, щоб максимізувати корисність, якщо ваш дохід дорівнює 9 грн, а ціни товарів X та Y дорівнюють відповідно 2 та 1 грн?

Що відбудеться, якщо ціна товару X впаде до 1 грн. У якій кількості ви будете купувати товари X та Y в цьому випадку?

Одиниці товару X	MU _x	Одиниці товару Y	MU _y
1	10	1	8
2	8	2	7
3	6	3	6
4	4	4	5
5	3	3	4
6	2	6	3

Список рекомендованої літератури

1. Гронтовська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Тема 4.
2. Долан З. Дж., Линдсей Д. Мікроекономіка / пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. Б. Лисовика, В. Лукашевича. СПб., 2014. Гл. 5.
3. Стеблій Г. Я. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: «ІНКОС», Центр навч. літ. 2017. Розд.б.
4. Шкодіна І. В., Карпова І. М. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС НБУ, 2016. Тема 2. (Додаткову літературу дивись в «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Які види потреб ви знаєте?
2. У чому полягає суть поняття «корисність»?
3. Яке ви можете навести?
4. Як ви можете охарактеризувати види корисності?
5. Як визначається принцип дії закону спадної граничної корисності блага?
6. У чому полягає суть рівноваги споживача й еквіваріантного принципу?
7. Яке визначення граничної корисності грошей?
8. Які ви можете навести приклади деяких винятків із першого закону Госсена?

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Корисність – задоволення певних потреб, яке споживач отримує від споживання товарів чи послуг.

Функція корисності – співвідношення між обсягами товарів і послуг, що споживаються, і рівнем корисності (задоволення від споживання товару), якого досягає споживач.

Сукупна корисність (Total Utility) – загальне задоволення потреб, яке отримує споживач від спожитих ним благ.

Гранична корисність (Marginal Utility) – приріст корисності від споживання кожної додаткової одиниці блага.

Рівновага споживача – оптимальний набір товарів, що максимізує корисність при певному обмеженому рівні бюджету (доходу) споживача.

Закон спадної граничної корисності (перший закон Госсена) – величина граничної корисності має тенденцію зменшуватися із збільшенням кількості товару, що споживається.

Другий закон Госсена – у стані рівноваги (максимум корисності при заданих смаках споживача, цінах та доходах) корисність, отримана від останньої грошової одиниці, витраченої на придбання будь-якого товару, однакова незалежно від того, на який товар вона витрачена.

Рівновага споживача в кардиналістській теорії – раціональний споживач у рамках обмеженого бюджету так здійснює свої покупки, щоб кожне придбане благо приносило йому однакову граничну корисність пропорційно ціні цього блага.

Т е м а 3. Ординалістська теорія поведінки споживача

Мета теми: розглянути ординалістську теорію та показати її вклад у розвиток поведінки споживача

П л а н

1. Криві байдужості, їх властивості.
2. Бюджетна лінія.
3. Оптимум споживача як модель раціонального споживчого вибору.

Методичні рекомендації

Вивчення теми слід почати із з'ясування аксіом порядкової теорії поведінки споживача. Найбільший вклад у розробку даної теорії внесли Ф. Еджуорт, В. Парето, Е. Слуцький, Р. Аллен, Дж. Хікс. Ординалістська теорія відкидає необхідність кількісного вимірювання корисності і передбачає лише порядкове ранжування споживачем множини споживчих наборів. Треба з'ясувати, чому економісти відмовилися від намагання виміряти корисність кількісно та які положення складають основу цієї теорії.

Звертаємо увагу на те, що ординалістська теорія ґрунтується на аналітичному апараті кривої байдужості, що являє собою модель бажаного, описує поведінку споживача без урахування видатків на будь-який споживчий кошик. Як економічна категорія *крива байдужості* – це множина наборів благ однакового рівня корисності. Зверніть увагу на той факт, що існують різні конфігурації кривих байдужості та визначте, від чого залежить їх форма.

Потім доцільно дослідити *граничну норму заміщення благ*, яка показує кількість одного блага, від якої повинен відмовитися споживач, щоб отримати додаткову одиницю іншого блага. Варто дослідити властивості кривих байдужості та граничної норми заміщення благ.

Далі слід проаналізувати бюджетне обмеження споживача, яке формують ціни товарів та дохід споживача.

Бюджетна лінія – це лінія, що показує різні комбінації благ, видатки на які не перевищують доходу споживача. Визначте, як зміна доходу споживача та цін товарів впливає на розташування та кут нахилу бюджетної лінії.

Після вивчення бюджетної лінії та кривої байдужості треба визначити умови досягнення рівноваги споживача в ор-

диналістській теорії. Споживчий вибір на основі порядкової теорії передбачає пошук оптимального споживчого кошика, який повинен розміщуватися на бюджетній лінії і належати до найвищої з досяжних кривих байдужості. Він відповідає точці дотику бюджетної лінії та кривої байдужості, в якій їх нахил є однаковим. Ця точка є точкою рівноваги споживача, вона задовольняє умові максимізації корисності.

Враховуючи, що поведінка споживача в порядковій теорії визначається за допомогою графічних моделей, необхідно ретельно ознайомитися з інструментарієм дослідження, творчо підійти до осмислення кожного графіка.

Зверніть увагу на те, що, незважаючи на відмінність аналітичних підходів у кардиналістській та ординалістській теоріях поведінки споживача, вони дають один і той самий результат: рівновага споживача досягається за умови рівності відношень: граничні корисності товарів до їх цін для всіх товарів, що споживаються.

Темі есе

1. ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ СПОЖИВАЦЬКОГО ВИБОРУ В МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.

2. ВКЛАД Ф. ЕДЖУОРТА, В. ПАРЕТО, Е. СЛУЦЬКОГО, Р. АЛЛЕНА, ДЖ. ХІКСА В РОЗВИТОК ОРДИНАЛІСТСЬКОЇ ТЕОРІЇ.

3. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРЖИНАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ.

Практичні завдання

Чи правильні такі твердження ?

1. Усі точки на кривій байдужості означають однаковий рівень доходу споживача.

2. Чим далі крива байдужості знаходиться від початку координат, тим меншу корисність вона відображає.

3. При збільшенні доходу споживача бюджетна лінія зменшується праворуч.

4. Споживач максимізує корисність, якщо його бюджетна лінія перетинає криву байдужості.

5. Аналіз споживчого вибору за кривою байдужості виходить з припущення, що корисності благ можна кількісно виміряти.

6. Якщо гранична корисність зменшується, то і сукупна корисність неухильно зменшується.

7. Рівновага, за якої споживач обмежується одним товаром, називається внутрішньою рівновагою.

8. $U = f(Q_1, Q_2, \dots, Q_n)$ – це функція граничної корисності.

9. Споживач діє згідно з аксіомою транзитивності, якщо він може завжди сказати, що надає перевагу одному з двох споживчих наборів.

10. Карта кривих байдужості єдина для всіх споживачів.

Тести

1. Положення та нахил кривої байдужості для окремого споживача безпосередньо залежить від:

- а) його вподобань та розміру доходу;
- б) тільки цін на товари;
- в) тільки від споживацьких переваг;
- г) його переваг, розміру доходу і цін на товари, що купуються.

2. Два набори благ, які мають однакову корисність:

- а) належать одній кривій байдужості;
- б) знаходяться на одній кривій попиту;
- в) знаходяться на одній лінії бюджетного обмеження;
- г) належать різним кривим байдужості.

3. Щоб максимізувати корисність за обмеженого бюджету, споживач повинен:

- а) не купувати товари низької якості;
- б) бути впевненим, що ціна кожного товару дорівнює граничній корисності грошей;
- в) розподіляти дохід таким чином, щоб остання грошова одиниця, витрачена на купівлю товару, приносила такий самий

приріст корисності, як і грошова одиниця, витрачена на купівлю іншого товару;

г) зрівняти граничні корисності останніх одиниць товарів, що купуються.

4. *Нахил бюджетної лінії відображає:*

а) кількість одного блага, яку споживач згоден поміняти на таку ж кількість іншого блага, щоб залишитися на тому ж рівні добробуту;

б) межі можливого споживання двох благ при певних цінах на них;

в) співвідношення цін двох благ;

г) підвищення граничної норми заміщення одного блага іншим.

5. *Споживач вважає, що йому однаково корисно щоденно випивати як 4 склянки молока та 2 склянки кефіру, так і 3 склянки молока та 3 склянки кефіру. У цьому випадку гранична норма заміщення кефіру молоком дорівнює:*

а) $4 / 2$;

б) $2 / 3$;

в) $1 / 1$;

г) $3 / 2$.

6. *Якщо споживач обирає комбінацію товарів, що представлена точкою з координатами на площині, що знаходиться зліва від бюджетної лінії, то він:*

а) максимізує корисність;

б) бажає купити більше товарів, ніж дозволяє бюджет;

в) неповністю використовує свій бюджет;

г) перебуває в стані споживчої рівноваги.

7. *Споживач отримує дохід 80 грош. од. і купує два товари: X – за ціною 5 грош. од., Y – 4 грош. од. Який з наступних наборів благ недосяжний для споживача:*

а) $X = 16, Y = 0$;

б) $X = 11, Y = 9$;

в) $X = 8, Y = 10$;

г) $X = 8, Y = 8$.

8. *Нахил бюджетної лінії відображає:*

а) кількість одного блага, яку споживач згоден поміняти на таку ж кількість іншого блага, щоб залишитися на тому ж рівні добробуту;

б) межі можливого споживання двох благ при певних цінах на них;

в) співвідношення цін двох благ;

г) підвищення граничної норми заміщення одного блага іншим.

9. *Якщо підвищується ціна одного товару, то:*

а) відбувається зміна положення кривої байдужості;

б) зменшується його корисність;

в) змінюється нахил бюджетної лінії;

г) відбувається паралельне переміщення кривої байдужості.

10. *Оптимальне правило покупки полягає у наступному:*

а) ціна товару відповідає його загальній корисності;

б) гранична корисність блага відповідає його ціні;

в) найбільша ціна повинна бути менше граничної корисності товару;

г) такого не існує, кожний споживач керується власним уявленням.

Аналітично-розрахункові завдання

1. Накресліть карти кривих байдужості для таких пар товарів:

а) чай і кава – досконалі замітники і дають однакове задоволення споживачу;

б) на склянку чаю споживач завжди додає дві ложечки цукру, в іншому випадку він взагалі відмовиться від нього;

в) споживачу завжди потрібна права і ліва рукавички;

г) хворий на цукровий діабет споживає фрукти і шоколад;

д) студентка споживає шоколад і фрукти, але перевагу віддає шоколаду;

г) солені огірочки і шоколад.

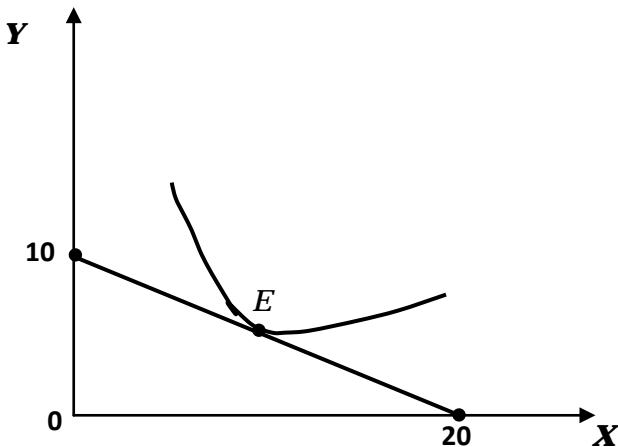
2. Графічне зображення вибору споживача наведено на рисунку. Рівновага споживача досягається в точці E . Знайдіть:

а) величину місячного доходу споживача, якщо відомо, що ціна товару X становить 20 грош. од.;

б) ціну на товар Y ;

в) запишіть рівняння зображеної бюджетної лінії.

г) визначте граничну норму заміни товару X товаром Y у точці E .

3. Дохід споживача, який він витрачає на купівлю масла й сиру, складає 60 грн. Припустимо, що ціна на масло складає 20 грн, а на сир – 40 грн за 1 кг. Побудуйте бюджетну лінію, використовуючи формулу:

$P_M * Q_M + P_C * Q_C = I$, де

$P_M * Q_M$ – ціна і кількість масла;

$P_C * Q_C$ – ціна і кількість сиру;

I – дохід.

Що відбудеться з бюджетною лінією, якщо сир подешевшає до 30 грн за 1 кг.

Список рекомендованої літератури

1. Гронтовська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 5.
2. Лісовицький В. М. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. Розд. 2.
3. Стеблій Г. Я. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: «ІНКОС», Центр навч. літ., 2017. Розд. 7.
4. Шкодін І. В., Карпова І. М. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС НБУ, 2016. Тема 3.
(Додаткову літературу дивись у «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Яку інформацію містить крива байдужості?
2. Чим визначається форма та розташування кривих байдужості? Наведіть приклади кривих байдужості особливого типу.
3. Що показує бюджетна лінія?
4. Як зміна ціни товару та доходу споживача впливають на кількість і структуру набору благ, які він придбаває?
5. Як характеризується стан рівноваги споживача, виходячи з основних положень концепції кривих байдужості?
6. У чому полягає внутрішня і кутова рівноваги?
7. Як зміниться положення бюджетної лінії під впливом зміни ціни блага або доходу споживача?

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Бюджетна лінія – всі комбінації товарів, за яких загальна сума витрат дорівнює доходу.

Внутрішня рівновага споживача – споживач придбаває обидва товари.

Гранична норма заміщення – кількість, на яку споживання одного з двох благ повинне бути зменшене, щоб повністю компенсувати споживачеві збільшення споживання іншого блага на одну додаткову одиницю.

Карта кривих байдужості – сукупність кривих байдужості, кожна з яких визначає інший рівень корисності.

Крива байдужості – лінія, кожна точка якої являє собою набори благ, рівноцінних між собою з точки зору споживача, тобто пропонують однаковий рівень задоволення потреб споживача (однаковий рівень корисності).

Кутова рівновага – споживач купує лише один товар.

Рівновага споживача – комбінація придбаних товарів, яка максимізує корисність при заданому бюджетному обмеженні.

Раціональний споживчий вибір – вибір, що максимізує функцію корисності раціонального споживачів в умовах обмеженого бюджету.

Т е м а 4. Аналіз поведінки споживача

Мета теми: проаналізувати поведінку споживача і розкрити механізм максимізації корисності споживача

П л а н

1. Реакція споживача на зміну цін товарів.
2. Реакція споживача на зміну його доходу.
3. Ефект заміщення та ефект доходу.
4. Прийняття рішень у ситуаціях з ризиком.

Методичні рекомендації

Починаючи вивчення теоретичного матеріалу, варто згадати основні інструменти ординалістської теорії та умови рівноваги споживача. У даній темі акцентується увага на тому,

що визначення оптимального споживчого кошика залежить від цін товарів та доходів споживача.

Розглядаючи друге питання плану, треба проаналізувати вплив на рівновагу споживача зміни цін товарів за допомогою кривої «ціна-споживання». Якщо за незмінної величини бюджету змінюється ціна тільки одного блага, то бюджетна лінія змінює кут нахилу і, відповідно, змінюється рівновага споживача.

Крива «ціна – споживання» – це крива, що з'єднує всі точки рівноваги споживача при зміні ціни одного товару. На її основі будується крива попиту. Рекомендується дослідити криву «ціна – споживання» для товарів субститутів та комплементарних товарів.

Далі слід проаналізувати вплив на рівновагу споживача зміни доходу та побудувати криву «дохід – споживання» для нормальних, неякісних та нейтральних благ. *Крива «дохід – споживання»* – це крива, що з'єднує всі точки рівноваги споживача при зміні доходу споживача.

Після вивчення кривої «дохід – споживання» необхідно з'ясувати особливості кривої Енгеля, яка показує взаємозв'язок між кількістю придбаного блага і доходу споживача за незмінних цін і вподобань. Важливо дослідити форму кривої залежно від виду блага.

Особливу увагу слід приділити аналізу кривої витрат Енгеля, що визначає вплив рівня доходів споживача на структуру витрат на товари першої та другої необхідності, і запам'ятати, що ці залежності ввійшли в економічну теорію як закони Енгеля. Далі доцільно проаналізувати дію цих законів у сучасних умовах.

Потім необхідно перейти до вивчення двоїстого впливу зміни ціни на споживчий кошик – ефекту заміни та ефекту доходу. *Ефект заміщення* – це зміна в рівні споживання продуктів, пов'язана із зміною ціни на продукти, причому рівень задоволення (або реальний дохід) залишається постійним. *Ефект доходу* – це ті зміни у споживанні, що спричинені зміною ре-

льного доходу (купівельною спроможністю) споживача під впливом руху цін.

Треба також визначити реальну спрямованість змін споживання як рівнодіючу ефектів доходу та заміщення, дію цих ефектів для різних груп товарів: якісних, неякісних і товарів Гіффена. Необхідно дослідити *парадокс Гіффена* – зростання споживання товару із підвищенням ціни на нього. Особливу увагу при аналізі загального ефекту зміни ціни слід приділити з'ясуванню особливостей графічної інтерпретації дії ефектів заміщення та доходу. Слід наголосити, що дуже часто вибір людей пов'язаний із значною непевністю (невизначеністю) щодо майбутнього. Невизначеність умов споживчого вибору є джерелом ризику. Після вивчення сутності та розрахунків ризику доцільно дослідити відношення до ризиків різних людей, з'ясувати чотири способи (методу) зниження ризику: диверсифікацію, об'єднання чи ризик страхування, розподіл ризику, пошук інформації.

У результаті вивчення даної теми студент повинен вміти моделювати поведінку споживача в різних ринкових ситуаціях.

Теми есе

- 1. ПАРАДОКС ГІФФЕНА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.*
- 2. СПІВВІДНОШЕННЯ ЕФЕКТІВ ДОХОДУ І ЗАМІНИ ДЛЯ РІЗНИХ ТОВАРІВ.*
- 3. МЕТОДИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В СИТУАЦІЯХ З РИЗИКОМ В УКРАЇНІ.*

Практичні завдання

Чи правильні ці твердження?

1. Ефект заміни при збільшенні ціни на товар полягає у зменшенні величини попиту на цей товар і збільшенні величини попиту на його замітник.

2. Крива «ціна – споживання» базується на побудові кривої попиту.

3. Крива «ціна – споживання» не відображає впливу доходу на обсяг товарів, що споживаються.

4. Індивідуальна крива Енгеля на товар X відображає залежність між рівнем споживання товару та його ціною за незмінного доходу та уподобань.

5. Крива «дохід –

6. споживання» співпадає з кривою Енгеля.

7. Товар Гіффена – це товар, який займає в бюджеті споживача значне місце і має висхідну криву попиту.

8. Сутність ефекту доходу полягає в тому, що в результаті зниження ціни споживач стає відносно заможнішим.

Тести

1. *Крива «дохід – споживання» показує:*

а) залежність споживання товарів від цін;

б) залежність споживання товарів від доходу;

в) залежність доходу від споживання;

г) усі точки рівноваги споживача відповідно із зростанням його доходу.

2. *Товар є нормальним, якщо:*

а) споживач збільшує обсяг його споживання із зростанням доходу;

б) він не наносить шкоди здоров'ю споживачів;

в) із зниженням ціни обсяг його покупок зростає;

г) із збільшенням цін обсяг його покупок не змінюється.

3. *Якщо споживання неякісних товарів має тенденцію зростати в міру збільшення цін на них, то це:*

а) закон Енгеля;

б) парадокс Гіффена;

в) ефект заміщення;

г) ефект доходу.

4. На яку категорію товарів зменшується величина попиту за зростання доходів споживача:

- а) товари першої необхідності;
- б) товари розкоші;
- в) товари низької якості;
- г) товари з одиничною еластичністю попиту.

5. Якщо ціна товару збільшується, ефект заміщення означає:

- а) зменшення споживання цього товару і збільшення споживання інших товарів;
- б) зменшення споживання тільки цього товару;
- в) зменшення споживання цього товару й інших товарів;
- г) зменшення споживання цього товару і ніяких змін у споживанні інших товарів.

6. Ефект доходу означає, що:

- а) підвищення грошових доходів дає змогу споживачеві купувати меншу кількість нормальних товарів;
- б) зменшення ціни товару дозволяє споживачеві купувати більше цього товару, оскільки він стає дешевшим від інших товарів;
- в) споживачі обирають різні комбінації різних продуктів, доки граничні корисності останніх придбаних одиниць кожного товару не зрівняються;
- г) якщо ціна товару знижується, споживач має змогу купити більше всіх товарів за певного грошового рівня доходу.

7. Якщо крива «дохід – споживання» має позитивний нахил, то:

- а) обидва товари нормальні;
- б) обидва товари неякісні;
- в) один товар неякісний;
- г) усі відповіді неправильні.

8. Щоб побудувати лінію «ціна – споживання», потрібно:

- а) змінювати дохід і досліджувати рівновагу споживача;
- б) змінювати ціну товару та досліджувати рівновагу споживача;
- в) змінювати дохід і ціни обох товарів та досліджувати рівновагу споживача;
- г) змінювати ціни обох товарів і досліджувати рівновагу споживача.

9. *Визначивши свої можливості, споживач згоден заплатити 20 грош. од. за годинник. Прийшовши до магазину, він виявив, що може його придбати за 16 грош. од. У цьому випадку споживчий надлишок дорівнюватиме:*

- а) 16 грош. од.;
- б) 20 грош. од.;
- в) 4 грош. од.;
- г) 36 грош. од.

10. *Що з наведеного нижче характеризує товар Гіффена:*

- а) зі зниженням ціни даного блага обсяг попиту на нього зростає;
- б) зі зростанням ціни даного блага обсяг попиту на нього скорочується;
- в) зі зниженням ціни даного блага обсяг попиту на нього скорочується;
- г) зміна ціни даного блага не впливає на обсяг попиту на нього.

Аналітично-розрахункові завдання

1. Споживач витрачає 20 грош. од. на придбання товарів Х та У, ціна яких однакова і дорівнює 10 грош. од. Побудуйте криву «дохід – споживання» для цього споживача, якщо рівень його доходу послідовно змінюватиметься з 20 до 40 грош. од., з 40 до 60, а рівень цін залишатиметься незмінним.

Для якого типу товарів характерна така конфігурація кривої?

2. Споживач має дохід 200 грош. од. і витрачає його на придбання блага X за ціною 10 грош. од. і блага Y за ціною 20 грош. од. Вибір споживача, що максимізує корисність, включає 12 одиниць X і 4 одиниці Y. Збільшення ціни товару X до 20 грош. од. викликає зменшення точки рівноваги ($4X$; $6Y$), зниження до 5 грош. од. – відповідно ($20X$; $5Y$).

Виходячи із цих даних:

а) зобразіть графічно, як змінюватиметься положення бюджетної лінії у разі зниження та підвищення ціни;

б) побудуйте лінію «ціна – споживання»;

в) побудуйте криву попиту споживача на товар X.

3. Споживач витрачає весь свій дохід на товари X та Y. Початкові ціни товарів становили відповідно: $P_x = 15$ грн, $P_y = 25$ грн, оптимальний споживчий кошик складався з 20 одиниць товару X і 30 одиниць товару Y.

Визначте, чи зміниться добробут споживача, якщо його уподобання залишаються незмінними, ціни благ становитимуть $P_x = 15$ грн, $P_y = 20$ грн, а на купівлю цих товарів він зможе витратити 900 грн.

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 6.

2. Стеблій Г. Я. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: ІН-КОС; Центр навч. літ. 2017. Розд. 7.

3. Мікроекономіка і макроекономіка: підруч. для студ. економ. спец. закл. освіти: у 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна та ін.; за заг. ред. С. Будаговської. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. Тема 5.

4. Шкодїна І. В., Карпова І. М. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС НБУ, 2016. Тема 4.

(Додаткову літературу дивись у «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Які особливості «кривої ціна-споживання»?
1. Яку інформацію несе лінія «доход – споживання»? Як вона будується?
2. Що і як характеризує крива Енгеля та у чому полягає суть законів Енгеля?
3. Як зміна доходу споживача впливає на його добробут у ринковій системі?
4. Як зміна цін благ впливає на добробут споживача у ринковій системі?
5. У чому полягає різниця між ефектом доходу та ефектом заміщення при зміні ціни на благо і чому ці два ефекти не можна легко розділити?
6. Що означають поняття «нормальний товар» і «неякісний товар» та які відмінності між ними?
7. Які особливості товарів Гіффена?

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Ефект доходу – зміна реального доходу споживача в результаті зміни ціни одного з товарів, що входять до його споживацького набору.

Ефект доходу за Слуцьким – різниця між загальною зміною обсягу попиту на благо при зміні його ціни та ефектом заміни за Слуцьким.

Ефект доходу за Хіксом – зміна обсягу попиту на товар при заданому номінальному доході споживача та зміні його реального доходу через зміни ціни на даний товар.

Ефект заміщення – зміна структури споживання в результаті зміни ціни одного з товарів, що входять до споживацького набору.

Ефект заміщення за Слуцьким – зміна обсягу попиту на благо при зміні його ціни та збереженні купівельної спроможності споживача на вихідному рівні за рахунок відповідної зміни номінального доходу.

Ефект заміщення за Хіксом – зміна обсягу попиту на благо при зміні його ціни та збереженні добробуту споживача на вихідному рівні за рахунок відповідної зміни номінального доходу.

Крива Енгеля – крива, що показує залежність зміни величини споживання товару від зміни доходу споживача.

Крива «ціна – споживання» – сукупність точок, що являють собою набори двох благ при заданому бюджеті та зміні ціни одного з товарів.

Крива «доход – споживання» – сукупність точок, що являють собою набори двох благ при незмінних цінах та зміні доходу споживача.

Парадокс Гіффена – збільшення (зменшення) обсягу попиту на благо при зростанні (зниженні) його ціни, яке пояснюється тим, що ефект доходу перевищує ефект заміщення.

Товар Гіффена – товар, що посідає велике місце в бюджеті малозабезпечених споживачів, попит на який при інших рівних умовах змінюється в тому ж напрямку, що й ціна, оскільки ефект доходу перевищує ефект заміщення.

Об’єктивна імовірність – імовірність, що базується на розрахунку частоти, з якою відбувається даний процес чи явище.

Ризик – оцінена будь-яким способом імовірність.

Суб’єктивна імовірність – імовірність, заснована на припущенні про можливість одержання даного результату.

Т е м а 5. Попит, пропозиція, їх взаємодія

Мета теми: розкрити сутність законів попиту і пропозиції, показати механізм їх дії та особливості встановлення ринкової рівноваги.

П л а н

1. Попит і закон попиту. Детермінанти попиту.
2. Пропозиція і закон пропозиції. Детермінанти пропозиції.
3. Ринкова рівновага, її види та механізм встановлення.
4. Еластичність попиту і пропозиції. Практичне значення теорії еластичності.

Методичні рекомендації

Опрацювання теоретичного матеріалу треба почати з повторення категорій, які вивчалися в курсі «Політична економія» та попередніх темах курсу. Слід згадати, що основними

ринковими змінними є попит, пропозиція та ціна, які формують ринковий механізм саморегулювання. Необхідно дослідити попит та обсяг попиту, пропозицію та обсяг пропозиції, визначити цінові та нецінові чинники, що впливають на них.

Потім слід перейти до аналізу ринкової рівноваги.

Ринкова рівновага – ситуація на ринку, коли підприємці пропонують за певною ціною стільки товарів, скільки споживачі готові купити. Звертаємо увагу на необхідність з'ясування особливостей встановлення рівноваги у короткостроковому та довгостроковому періодах (модель А. Маршала та модель Л.Вальраса).

У даній темі акцентується увага на вивченні динамічної моделі рівноваги та механізму її встановлення. Моделі, що описують економічні процеси, поділяються на *статичні і динамічні*. У статичних моделях фактор часу не враховується. Динамічна модель рівноваги (павукоподібна) показує різні варіанти руху до рівноваги або неможливості її досягнення, з урахуванням змін у часі.

З поняттям ринкової рівноваги пов'язане й таке важливе явище, як надлишок покупця і надлишок продавця. *Споживчий надлишок* є різниця між максимумом того, що готові були б заплатити споживачі, і тією величиною, що вони фактично сплачують за ринковою ціною.

Надлишок продавця – це різниця між тією величиною, що він фактично одержав, продавши товар за ринковою ціною, і тим мінімумом, на який він охоче погодився б.

Далі варто дослідити втручання держави в процес встановлення ринкової рівноваги та *форми державного регулювання ринкової ціни*: фіксовані ціни; вплив на попит за допомогою прямих методів (штрафи, ліміти), непрямих (дотації, субсидії, по доходний податок, податки на споживання); вплив на пропозицію за допомогою прямих та непрямих методів – через прямі та непрямі податки на виробництво, пільги, дотації продавцям тощо. Особливої уваги потребує визначення впливу податків та субсидій на рівновагу, з'ясування графічної моделі та зміни у функціях попиту та пропозиції з урахуванням податків та субсидій.

Потім доцільно дослідити *еластичність*. Вона показує, на скільки відсотків змінилася одна змінна економічна величина при зміні іншої на один відсоток. Кількісно еластичність вимірюється показником, який називають *коефіцієнтом еластичності*, який виражається через відношення відсоткової зміни однієї величини до відсоткової зміни іншої. Розрізняють еластичність попиту та еластичність пропозиції. Необхідно проаналізувати еластичність попиту за ціною, за доходом, перехресну еластичність, визначити їх види та чинники.

Після вивчення сутності та видів еластичності слід опанувати матеріал, що розкриває сфери практичного застосування концепції еластичності: визначення цінової стратегії продавців; визначення наслідків державного втручання у ціноутворення; прогнозування наслідків оподаткування. Зверніть увагу на той факт, що від еластичності попиту та пропозиції залежить розподіл податкового навантаження між виробником та споживачем, величина дефіцитів та надлишків на ринку при встановленні державою фіксованих цін. Засвоєння цього матеріалу вимагає ретельного вивчення відповідних графічних моделей.

Глибоке опанування даної теми дозволить зрозуміти механізм функціонування ринку та встановлення ринкової рівноваги.

Темі есе

- 1. ВПЛИВ НЕЦІНОВИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПОПИТУ НА РИНКОВУ РІВНОВАГУ В УКРАЇНІ.*
- 2. ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ РИНКОВОЇ РІВНОВАГИ ЗА А. МАРШАЛЛОМ І ЗА Л. ВАЛЬРАСОМ.*
- 3. ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА ВСТАНОВЛЕННЯ РИНКОВОЇ РІВНОВАГИ В УКРАЇНІ.*

Практичні завдання

Чи правильні ці твердження?

1. Як правило, за законом попиту, коли ціна товару збільшується, попит на цей товар теж збільшується.

2. Попит визначають/зумовлюють тільки виробники.
3. Збільшення попиту означає рух уздовж кривої попиту в напрямку, що показує зростання загальної кількості товару, що купується.
4. Падіння ціни на товар веде до зростання цін на товар-субститут.
5. Крива індивідуального попиту розташована ближче до вісі цін, ніж крива ринкового попиту.
6. Закон пропозиції стверджує: якщо ціни зростають, а інші умови незмінні, то це тягне зниження пропозиції.
7. Зрушення кривої пропозиції вправо означає, що виробники пропонують більшу кількість продукту при кожному рівні цін.

Тести

1. *Економічний попит означає:*
 - а) бажання споживача придбати даний товар;
 - б) форма вираження потреб;
 - в) придбання якого-небудь блага, що вимірюється тими «жертвами», що приходиться робити заради його покупки;
 - г) суб'єктивне бажання споживача, підкріплене його коштами.

2. *Якщо попит знижується, крива попиту зрушується:*
 - а) вниз і вліво;
 - б) за обертяням годинної стрілки;
 - в) вгору і вправо;
 - г) проти обертяням годинної стрілки.

3. *Якими обставинами з нижчеперелічених може бути викликано переміщення точки ринкової рівноваги уздовж кривої попиту на даний товар:*
 - а) зміною доходу споживача;
 - б) зміною смаків і переваг споживача;
 - в) зміною цін на товари-замінники;
 - г) зміною цін на даний товару.

4. Зрушення кривої попиту на товар X пояснюється тим, що:

- а) пропозиція товару X з деякої причини зменшилася;
- б) ціна товару X виросла, і як наслідок цього споживачі вирішили купувати менше цього товару;
- в) смаки споживачів викликали інтерес до товару X і тому вони хочуть купувати його при будь-якій ціні більше, чим раніш;
- г) ціна товару X зменшується, тому споживачі вирішили його купувати більше, чим раніш.

5. Якщо чай і кава – товари взаємозамінні, то ріст ціни на каву приведе до:

- а) падіння попиту на чай;
- б) росту попиту на чай;
- в) збільшенню величини попиту на чай;
- г) зниженню попиту на чай.

6. Падіння попиту на товар може бути викликане:

- а) зменшенням доходів споживачів;
- б) зменшенням цін на товари – замінники товару X;
- в) зростанням цін на товар X;
- г) падінням пропозиції товару X.

7. Що відбувається з кривою попиту на тостери, якщо зростає ціна хліба:

- а) не змінить свого положення;
- б) зрушиться вправо і вгору;
- в) зрушиться вліво вниз;
- г) займе горизонтальне положення.

8. Закон пропозиції стверджує: якщо ціни ростуть, а інші умови незмінні, то це приведе до:

- а) зростання пропозиції;
- б) зниження пропозиції;
- в) до росту величини пропозиції;
- г) до падіння величини пропозиції.

9. *Ріст цін на матеріали, необхідні для виробництва товару X, викликає:*

- а) зрушення кривої попиту нагору і вправо;
- б) зрушення кривої пропозиції вгору і вліво;
- в) зрушення кривої попиту і кривої пропозиції вгору;
- г) зрушення кривої пропозиції вниз і вправо.

10. *Удосконалювання технології зрушує:*

- а) криву попиту вгору і вправо;
- б) криву пропозиції вгору і вліво;
- в) криву попиту і криву пропозиції вгору;
- г) криву пропозиції вниз і вправо.

Аналітично-розрахункові завдання

1. Функція попиту $Q_d = 40 - 7p$, функція пропозиції $Q_s = 6 + 16p$.

Визначити рівноважну ціну і рівноважний обсяг продажів. Зобразити на графіку криві попиту та пропозиції на даний товар. Як зміниться попит та пропозиція, якщо рівноважна ціна стане дорівнювати 4 грош. од.?

2. Функція попиту населення на товар даного виду має вид: $Q_d = 7 - p$; функція пропозиції даного товару: $Q_s = 3 + p$. Припустимо, що на даний товар існують субсидії з бюджету в розмірі 2 грн за кожен одиницю товару.

Визначити ціну для покупця і ціну для продавця з урахуванням дотації, а також рівноважний обсяг продажів.

3. Коли ціна товару X зросла з 10 до 15 грн за одиницю, споживання товару Y збільшилося з 50 до 75 од.

Обчисліть коефіцієнт перехресної еластичності попиту і визначте. Якими є ці товари – заміниками чи доповнювачами?

4. Фірма-виробник пирососів за 3 роки знизил ціну на свою продукцію з 1000 грн до 500 грн, а потім до 300 грн за од. Відповідно попит зріс з 10 тис. шт. до 30 тис. шт., а потім до 40 тис. шт. на рік.

Визначте коефіцієнт лінійної еластичності попиту за кожної зміни ціни. До якого рівня варто було знижувати ціну?

5. Попит на товар описується рівнянням $Q_d = 100 - P$, його пропозиція задається рівнянням $Q_s = 2P - 50$.

А. Визначте рівноважну ціну та рівноважну кількість товару. Проілюструйте на графіку.

Б. Як зміняться рівноважна ціна та кількість товару, якщо буде введений 10% податок з продажу? Які зміни відбудуться на графіку?

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 2, 3.

2. Лісовицький В. М. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. Розд. 3.

3. Стеблій Г. Я. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: ІН-КОС, Центр навч. літ., 2017. Розд. 2, 3, 4, 5.

4. Шкодін І. В., Карпова І. М. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС НБУ, 2016. Тема 5.

(Додаткову літературу дивись в «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Як формулюються закони попиту та пропозиції? Обґрунтуйте їх дію.

2. Які чинники визначають попит, пропозицію?

3. Як ви розумієте цінову еластичність попиту: поняття, методика розрахунку показників.

4. Як можна охарактеризувати цінову еластичність пропозиції: поняття, методику розрахунку показників?

5. Яка залежність спостерігається між ціною еластичністю попиту та сукупною виручкою?

6. Як оцінюється еластичність попиту за доходом?

7. У чому суть перехресної цінової еластичності попиту?

8. Як податки та субсидії впливають на ринкову рівновагу?

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Взаємодоповненість товарів (комплементарність) – властивість товарів задовольняти потреби в комплексі.

Взаємозамінність товарів (субституціональність) – властивість товарів задовольняти потреби за рахунок один одного.

Дефіцит товару – перевищення величини попиту над пропозицією товару за певної ціни.

Еластичність попиту за ціною – показує, на скільки відсотків зменшиться обсяг попиту, якщо ціна зміниться на один відсоток.

Еластичність попиту за доходом – показує ступінь зміни попиту на товар, зумовлений зміною доходу споживача.

Еластичність пропозиції – це чутливість пропозиції до змін, що відбуваються в ціні товару, який підприємець готовий поставити на ринок.

Закон пропозиції – пряма залежність між ціною та кількістю товару, що продається.

Закон попиту – зворотна залежність між ціною та кількістю товару, що купується.

Зміна попиту (пропозиції) – зміна кількості товару, яку бажають і можуть купити (продати) споживачі (виробники), що відбувається в результаті зміни нецінового фактора.

Зміна величини попиту (пропозиції) – зміна кількості товару, яку бажають і можуть купити (продати) споживачі (виробники), що відбувається в результаті зміни ціни товару.

Індивідуальний попит – попит одного споживача.

Коефіцієнт еластичності – це відношення відсоткової зміни однієї величини до відсоткової зміни іншої.

Надлишок – перевищення пропозиції товару по даній ціні над величиною попиту.

Попит – бажання та можливість людей купувати товари.

Пропозиція – бажання та можливість продавців поставити товари для продажу на ринку.

Перехресна еластичність попиту – чутливість споживчого попиту на один товар до змін, що відбулися в ціні супутнього товару.

Рівновага – ситуація, за якої плани покупців та споживачів на ринку співпадають і при даній ціні величина пропозиції дорівнює величині попиту.

Рівноважна ціна – ціна, що врівноважує попит і пропозицію в результаті дії конкурентних сил.

Сукупний попит – сума індивідуальних обсягів попиту на ринку по кожній ціні.

Функція пропозиції – функція, що визначає пропозицію залежно від факторів, які на неї впливають.

Функція попиту – функція, що визначає попит залежно від факторів, які на нього впливають.

Модуль 2. ТЕОРІЯ ПОВЕДІНКИ ВИРОБНИКА

Тема 6. Мікроекономічна модель підприємства

Мета теми: проаналізувати підприємства як об'єкт мікроекономічного аналізу, розкрити механізм вибору підприємцем ефективного поєднання факторів виробництва

П л а н

1. Підприємство як суб'єкт ринку та виробничо-ринкова система.
2. Фактори виробництва, їх класифікація.
3. Параметри підприємства як мікроекономічної моделі.

Методичні рекомендації

Розпочати вивчення теми слід із з'ясування сутності фірми, яка одночасно виступає як покупець факторів виробництва на ринку ресурсів і продавець продукції на ринку товарів. При цьому необхідно дослідити основні організаційно-правові види фірм.

Основною функцією фірми є *функція виробництва*, яка являє собою економічну модель технології, описує зв'язок між витратами факторів виробництва та максимально можливим обсягом випуску продукції.

Далі необхідно проаналізувати фактори виробництва з точки зору забезпечення технологічно та економічно ефективного способу виробництва, визначити чинники їх досягнення.

Слід наголосити, що мета діяльності фірми – максимізація загальної суми прибутку за певний період - передбачає пошук найбільш ефективної виробничої функції. Тому треба визначити власливості виробничої функції та її основні види.

Особливу увагу при аналізі фірми необхідно приділити основним показникам її діяльності. Спочатку визначте сутність сукупного, середнього та граничного продукту, які виробляє фірма, зв'язок між ними та графічну інтерпретацію. Залежно від динаміки цих показників, виділяють стадії виробництва у короткостроковому періоді діяльності фірми. Дохід фірми формується у вигляді виторгу, величина якого залежить від ціни та кількості реалізованої продукції.

Зверніть увагу на те, що всі витрати виробництва у мікроекономіці вважаються альтернативними або економічними витратами. Сукупні економічні витрати включають зовнішні (явні) та внутрішні (неявні) витрати, дослідіть їх економічний зміст та структуру.

Одним із базових понять, яке відображає діяльність фірми, є прибуток. Розрізняють бухгалтерський та економічний прибуток, які мають свої особливості. Потім доцільно з'ясувати сутність *нормального прибутку*, який показує мінімальний дохід, необхідний для утримання ресурсів власника в межах даного виду діяльності.

Результатом вивчення даної теми має стати усвідомлення ролі й місця фірми у життєдіяльності суспільства, створення уявлення про фірму як ринково-виробничу систему.

Темі есе

1. ВИДИ ВИРОБНИЧИХ ФУНКЦІЙ: КЛАСИЧНА, НЕОКЛАСИЧНА (КОББА-ДУГЛАСА), ЛІНІЙНО-ОБМЕЖЕНА (ЛЕОНТЬЄВА-ВАЛЬРАСА), ТЕХНОЛОГІЧНА (ІНЖИНІРИНГОВІ) ВИРОБНИЧІ ФУНКЦІЇ ТОЩО.

2. СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ФІРМИ.

Практичні завдання

Чи правильні ці твердження?

1. Метою діяльності підприємства є отримання прибутку.
2. Факторами виробництва є праця, капітал та підприємницькі здібності.
3. Середній продукт продовжує зростати доти, поки збільшується граничний продукт.
4. Зростаюча віддача від масштабу виникає тоді, коли обсяг виробництва зростає пропорційно росту витрат.
5. Середній продукт досягає максимального рівня до того, як сукупний продукт стає максимальним.
6. Сукупний продукт досягає максимального рівня, коли граничний продукт дорівнює нулю.
7. Середній продукт починає знижуватися, коли граничний продукт стає негативною величиною.
8. Коли сукупний продукт росте спадаючим темпом, граничний продукт є зростаючою позитивною величиною.
9. У точці максимуму сукупного продукту граничний продукт більш середнього.
10. Виробнича функція показує залежність між кількістю використовуваних ресурсів і максимально можливим випуском продукції.

Тести

1. Що, з точки зору економічної теорії, лежить в основі мотивації поведінки фірми?

- а) прагнення використати найменш енергоємний процес виробництва;
- б) бажання уникнути високих податків;
- в) бажання отримувати максимальний прибуток;
- г) звести до мінімуму екологічні збитки.

2. Які види витрат належать до факторів виробництва?

- а) капітал, праця, прибуток, підприємництво;
- б) земля, праця, капітал;

- в) проценти, прибуток, підприємництво;
- г) праця, земля, дохід.

3. Що характеризує виробнича функція?

- а) загальний обсяг використаних виробничих ресурсів;
- б) найбільш ефективний спосіб технологічної організації виробництва;
- в) взаємозв'язок витрат із максимальним обсягом випуску продукції;
- г) спосіб максимізації прибутку за умови мінімізації витрат.

4. Яке з рівнянь є рівнянням виробничої функції Кобба-Дугласа?

- а) $Q = k(T^\alpha + K^\beta + M^\gamma)$;
- б) $Q = kT^\alpha + K^\beta + M^\gamma$
- в) $Q = k(T + K + M)^\alpha$
- г) $Q = A(K^\alpha L^\beta)$

5. Що виражає граничний продукт?

- а) приріст виробленого продукту на величину всіх витрат;
- б) приріст загального продукту, який приходиться на одиницю приросту витрат змінного фактора;
- в) можливий приріст виробленого продукту, який відноситься до виробничих витрат;
- г) загальний приріст виробництва при зміні умов на ринку.

6. Що означає, коли при певному значенні змінного фактора середній продукт приймає максимальне значення:

- а) загальний продукт (ТР) приймає максимальне значення;
- б) значення загального продукту (ТР) починає зменшуватися;
- в) середній продукт (АР) дорівнює граничному продукту (МР);
- г) граничний продукт (МР) дорівнює нулю.

7. Дія закону спадної продуктивності праці означає, що:

- а) значення граничного продукту (MP) при певній величині змінного фактора X стає негативною величиною;
- б) середній продукт (AP) зростає до певного значення змінного фактора X, а потім зменшується;
- в) при постійному рості змінного фактора X загальний продукт (TP) починає зменшуватися;
- г) продуктивність праці не може зростати безкінечно.

8. У короткостроковому періоді:

- а) всі ресурси фіксовані;
- б) обсяги принаймні одного з ресурсів неможливо змінити;
- в) всі ресурси є змінними;
- г) кількість ресурсів неможливо змінити.

9. Технологічно ефективним є спосіб виробництва, який:

- а) максимізує прибуток фірми;
- б) максимізує обсяги виробництва за використання точно визначеного обсягу ресурсів;
- г) мінімізує збитки фірми.

10. Бухгалтерський прибуток утворюється як різниця:

- а) між сукупним виторгом і зовнішніми витратами;
- б) між сукупним виторгом і внутрішніми витратами;
- в) між сукупним виторгом і економічними витратами;
- г) між сукупним виторгом і неявними витратами.

Аналітично-розрахункові завдання

1. Підприємець відкрив взуттєву майстерню. Він вклав 55000 грн у придбання обладнання, на 15000 грн придбав сировини і матеріалів, 1000 грн – місячна оренда приміщення. Якби він поклав ці гроші в банк, то міг би отримати 5% річних. Якби він погодився працювати за наймом у майстерні «Будинку побуту», то міг би отримувати 12000 грн заробітної плати на місяць.

Обчисліть величини річного бухгалтерського, економічного та нормального прибутків підприємця, якщо його сукупний річний виторг становить 1210500 грн.

2. Заповніть пропуски в наведеній нижче таблиці:

Кількість одиниць праці L	Сукупний продукт TP	Середній продукт AP	Граничний продукт MP
3		20	
4	80		
5			10
6	95		

3. Фермерське господарство має намір виростити і зібрати 500 т картоплі за сезон. Йому запропоновано декілька технологічних проєктів виробництва бажаної кількості, дані яких відображено в таблиці, наведеній нижче.

Проєкти	Кількість техніки, од.	Кількість робітників чол	Кількість добрив, т	Кількість землі, га
А	3	10	14	5
Б	1	20	19	3
В	3	10	25	3
Г	4	10	25	5

1. *Визначте технологічно ефективні способи виробництва.*
2. *Визначте економічно ефективний спосіб виробництва, якщо ціна одиниці праці становить 10 грн, одиниці техніки – 50 грн, одиниці добрив – 3 грн, одиниця землі – 20 грн.*

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд.7.
2. Лісовицький В. М. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. Розділ 3.
3. Стеблій Г. Я. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: ІН-КОС, Центр навч. літ. 2017. Розд. 8.
4. Шкодіна І. В., Карпова І. М. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС НБУ, 2016. Тема 6.
(Додаткову літературу дивись в «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Як ви розумієте сутність та види фірм?
2. Яке ви можете дати визначення виробничої функції та які їх властивості?
3. У чому полягає різниця між довгостроковим та короткостроковим періодами діяльності фірми.
4. Як порівняльний аналіз характеризує бухгалтерські та економічні витрати?
5. Яке визначення явних і неявних витрат?
6. Яке визначення сукупного, середнього та граничного продуктів та аналогічних показників доходу?
7. Які види прибутку фірми ви знаєте?

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Витрати виробництва – оцінене у вартісній формі споживання виробничих ресурсів, пов'язане з виробництвом та реалізацією продукції.

Витрати альтернативні – кількість одиниць певного блага, від яких необхідно відмовитись задля виробництва певної кількості іншого блага.

Витрати незворотні – фіксовані витрати, наявність яких обумовлена правом власності господарюючого суб'єкта на капітальне благо, для якого не існує альтернативного шляху використання, також ці витрати власник не відшкодує навіть у разі припинення господарської діяльності.

Граничні витрати – витрати, пов'язані з виробництвом однієї додаткової одиниці продукції.

Виробнича функція – технологічне співвідношення, що висвітлює залежність між сукупними витратами факторів виробництва і максимально можливим обсягом випуску продукції.

Сукупний продукт від змінного фактора – загальний обсяг випуску за даної кількості змінного фактора.

Середній продукт – відношення сукупного продукту до кількості використаного у виробництві змінного фактора.

Граничний продукт – приріст випуску продукту при використанні додаткової одиниці змінного фактора.

Зовнішні витрати (явні) – витрати підприємства на придбання ресурсів у зовнішніх постачальників.

Внутрішні витрати (неявні) – витрати пов'язані з використанням факторів виробництва, які перебувають у власності самої фірми.

Середній дохід – дохід на одиницю проданої продукції.

Сукупний дохід (виторг) – це виторг від продажу.

Граничний дохід (виторг) – приріст загального виторгу підприємства в результаті зростання продажу товарів на одну одиницю.

Бухгалтерський прибуток – різниця між виручкою від реалізації та зовнішніми (бухгалтерськими) витратами виробництва.

Економічний прибуток – різниця між виручкою від реалізації і зовнішніми та внутрішніми витратами виробництва.

Нормальний прибуток – прибуток, від якого відмовляються власники підприємства на користь ресурсів на своєму підприємстві.

Тема 7. Варіації факторів виробництва та оптимум товаровиробника

Мета теми: розглянути механізм встановлення оптимуму виробника.

П л а н

1. Частинна варіація факторів виробництва.
2. Ізоквантна варіація факторів виробництва.
3. Оптимум виробника.

Методичні рекомендації

Опрацювання теоретичного матеріалу треба почати з повторення категорій, які вивчалися в попередній темі курсу, особливу увагу приділивши виробничій функції. Короткострокова виробнича функція надає інформацію про внесок кожної одиниці змінного фактора у зростання загального обсягу випуску. За низьких обсягів виробництва використання змінного фактора гранична продуктивність додатна і зростає, що є проявом закону зростаючої граничної продуктивності, а за високих –

додатна, але зменшується, коли починає діяти закон спадної віддачі.

Закон спадної граничної продуктивності факторів виробництва – з нарощуванням використання змінного фактора за інших фіксованих віддача від кожної додаткової його одиниці спадає.

Далі слід проаналізувати виробничу функцію у довгостроковому періоді. Двофакторна виробнича функція дозволяє визначити можливості заміни ресурсів для технологічно ефективного виробництва. Способом її описання є ізокванта. Як економічна категорія *ізокванта* – це крива, що відображає альтернативні варіанти ресурсів, які використовуються для виробництва певного обсягу продукції. З'ясуйте властивості ізоквант, їх види та сутність граничної норми технологічного заміщення, яка визначається при русі вздовж кривої ізокванти.

Після визначення сутності ізокванти необхідно дослідити *ізокошту*, що характеризує комбінації витрат змінних факторів при фіксованих сукупних витратах виробництва, та її властивості.

У даній темі акцентується увага на вивченні ефекту масштабу та його видів – зростаючого, спадного, сталого. Рекомендується визначити чинники, що впливають на дію ефекту масштабу та визначають оптимальні розміри підприємства в окремих галузях.

Узагальнення проведеного аналізу дозволяє зробити висновки щодо умов досягнення рівноваги виробника.

Рівновага виробника – це такий його стан, при якому він не бажає змінювати співвідношення факторів виробництва (праці та капіталу), що задіяні у виробничому процесі. Зверніть увагу на те, що рівновага виробника має економічний зміст, графічну модель та математичну інтерпретацію.

Результатом вивчення даної теми має стати усвідомлене розуміння зв'язку між варіаціями факторів виробництва і обсягом випуску продукції, умов вибору комбінації виробничих факторів за критеріями мінімізації витрат чи максимізації випуску продукції.

Теми есе

1. СТРУКТУРА ПІДПРИЄМСТВ ЗА РІЗНИМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИМИ ФОРМАМИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.

2. ТРАЄКТОРІЯ РОЗВИТКУ ДЛЯ РІЗНИХ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ.

Практичні завдання

Чи правильні такі твердження?

1. Лінія експансії показує, як змінюється обсяг виробництва, якщо змінюється обсяг певного ресурсу.

2. Якщо співвідношення цін ресурсів дорівнює співвідношенню їх граничних продуктивностей, фірма виробляє за такої комбінації ресурсів, яка дозволяє мінімізувати витрати.

3. Закон зниження граничної норми технологічної заміни є формою прояву закону спадної віддачі.

4. Невеликі фірми завжди менш ефективні, ніж великі. Економія на масштабі є однією з причин існування природної монополії. Коли граничний продукт праці дорівнює 5, а граничний продукт капіталу дорівнює 10, гранична норма технологічної заміни капіталу працею становить $\frac{1}{2}$.

5. За умов постійного ефекту масштабу довгострокові середні витрати не змінюються.

Тести

1. *Ізокванта ілюструє:*

- а) криву сукупного продукту;
- б) виробничу функцію;
- в) різні обсяги продукту, які можна зробити при заданих кількостях ресурсів;
- г) криву середнього продукту.

2. *Виробнича функція показує:*

- а) які витрати потрібно здійснити на той чи інший обсяг

випуску;

б) найбільш вигідний для фірми випуск при заданих цінах на ресурси;

в) максимальну кількість продукту, яку можна одержати, використовуючи різні сполучення ресурсів;

г) мінімальну кількість продукту, яку можна одержати, використовуючи різні сполучення ресурсів.

3. Технічний прогрес означає:

а) зсув ізокванти до початку координат;

б) зміна форми ізокванти;

в) немає правильної відповіді;

г) перехід на більш високі ізокванти.

4. Оптимальна комбінація ресурсів знаходиться в точці:

а) перетинання двох ізоквант;

б) торкання ізокванти з дотичною в даній точці;

в) торкання двох сусідніх ізоквант;

г) перетинання ізокванти з вісями координат.

5. Ізокванта ілюструє:

а) весь набір можливих рівнів виробництва за умови зміни кількості праці;

б) весь набір можливих рівнів виробництва за умови зміни кількості капіталу;

в) всі можливі комбінації праці та капіталу, які забезпечують виробництво одного й того самого обсягу продукції;

г) всі можливі комбінації праці та капіталу, які мінімізують витрати.

6. Фірма збільшує обсяги використання праці з 500 до 725 од., внаслідок чого виробництво продукції зростає з 600 до 1100 од. Можна стверджувати, що має місце:

а) зростаючий ефект масштабу;

б) спадний ефект масштабу;

в) постійний ефект масштабу;

г) змінний ефект масштабу.

7. Будь-яка точка ізокости або ізокванти представляє:

- а) сукупні витрати виробництва певного обсягу продукції;
- б) комбінацію фізичних обсягів двох ресурсів;
- в) максимальний обсяг випуску продукції;
- г) обсяг випуску продукції у грошовому виразі.

8. Заміна одного фактора виробництва іншим відбувається:

- а) при русі вздовж ізокванти та ізокости;
- б) при русі лише вздовж ізокости;
- в) тільки у випадку спадної продуктивності фактора виробництва;
- г) при русі вздовж траєкторії розвитку фірми.

9. Фірма максимізує обсяг виробництва за певного рівня витрат у точці дотику:

- а) ізокости та найнижчої з можливих ізоквант;
- б) ізокости та найвищої з можливих ізоквант;
- в) ізокванти та найнижчої з можливих ізокост.

10. Фірма мінімізує витрати виробництва заданого обсягу продукції у точці дотику:

- а) ізокости та найнижчої з можливих ізоквант;
- б) ізокости та найвищої з можливих ізоквант;
- в) ізокванти та найнижчої з можливих ізокост;
- г) ізокванти та найвищої з можливих ізокост.

Аналітично-розрахункові завдання

1. Таблиця представляє «виробничу сітку» – функцію виробництва, яка характеризує залежність між затратами двох факторів – праці і капіталу – та обсягами випуску продукції:

1. Обчисліть граничний продукт праці при застосуванні постійної величини капіталу у 2 од. та зміні кількості праці від 0 до 6 од.

2. Обчисліть граничний продукт капіталу за умови, що капітал є єдиним змінним фактором при постійному застосуванні 4 од. праці.

3. На основі наведених у таблиці значень функції виробництва накресліть карту ізоквант.

Капітал, од.	6	346	490	600	693	775	846
	5	347	448	548	632	705	775
	4	282	400	490	564	632	693
	3	245	346	423	490	548	600
	2	200	282	346	400	448	490
	1	141	200	245	282	316	346
	0	1	2	3	4	5	6
	Праця, од.						

2. У виробництві продукції фірма застосовує два види ресурсів – працю і капітал. Ціна одиниці праці – 8 грн/год, ціна одиниці капіталу – 12 грн/год. За певного рівня випуску граничний продукт праці становить 40 од., граничний продукт капіталу – 60 од.

Визначте, чи мінімізує фірма свої сукупні виробничі витрати, чи їй потрібно змінити співвідношення ресурсів.

3. Фірма планує виробляти 490 од. продукції на тиждень, їй запропоновано декілька технологічно ефективних способів виробництва, представлених даними таблиці:

Варіанти технологій	Кількість одиниць	
	праці (L)	капіталу (K.)
А	2	6
Б	3	4
В	4	3
Г	6	2

Ціна одиниці праці – 30 грн /тижд. Ціна одиниці капіталу – 50 грн/тижд.

1. Визначте економічно ефективний варіант технології.

2. *Зобразіть графічно оптимальний вибір фірми за допомогою ізокванти й ізокости.*

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. 439 с. Розд. 8,10.

2. Лісовицький В.М. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. Розд. 3.

3. Стеблій Г. Я. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: ІНКОС, Центр навч. літ. 2017. Розд. 8,10.

4. Шкодін І. В., Карпова І. М. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС НБУ, 2016. Тема 7.

(Додаткову літературу дивись в «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Яке визначення частинної варіації факторів виробництва?

2. Як ви можете охарактеризувати ізокванту та карту ізоквант?

3. У чому полягає економічний зміст граничної норми технологічного заміщення факторів виробництва?

4. Як розкривається суть ефекту масштабу виробництва?

5. Яке визначення ізокости та її властивостей?

6. Що означає поняття «рівновага виробника» та як вона досягається?

7. Як визначається траєкторія зростання?

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Ізокванта – крива, що відображає альтернативні варіанти ресурсів, які використовуються для виробництва певного обсягу продукції.

Карта ізоквант – множина ізоквант, що відображає максимальний випуск продукції за будь-яких комбінацій факторів виробництва.

Гранична норма технологічного заміщення – показує, на скільки одиниць має зменшитися виробниче споживання одного фактора в обмін на збільшення кількості споживання іншого фактора на одиницю за умови, що обсяг виробництва залишається незмінним.

Ізокоста – лінія, що характеризує комбінації витрат змінних факторів при фіксованих сукупних витратах виробництва.

Рівновага виробника – такий його стан, за якого він не бажає змінювати співвідношення факторів виробництва (праці і капіталу), що задіяні у виробничому процесі.

Еквімаржинальний принцип (правило мінімізації витрат) – для мінімізації витрат за заданого рівня виробництва підприємству треба використовувати таку комбінацію ресурсів, за якої співвідношення граничних продуктів ресурсів та їхніх цін рівні між собою.

Зростаюча віддача від масштабу – обсяг виробництва продукції зростає відчутніше, ніж обсяги використання ресурсів.

Постійна (стала) віддача від масштабу – обсяги виробництва продукції та обсяги використання ресурсів зростають пропорційно.

Траскторія зростання – крива, що показує, як змінюється співвідношення факторів виробництва, що забезпечують мінімальні витрати, при збільшенні обсягів виробництва продукції.

Тема 8. Витрати виробництва

Мета теми: проаналізувати витрати виробництва та їх динаміку в короткостроковому та довгостроковому періодах

П л а н

1. Сутність та види витрат виробництва в короткостроковому періоді.
2. Витрати виробництва в довгостроковому періоді.

Методичні рекомендації

На першому етапі розгляду матеріалу необхідно звернути увагу на види витрат та їх структуру у короткостроковому періоді – постійні, змінні, сукупні, граничні, середні. Рекомендується дослідити графічну модель витрат та взаємозв'язок між ними. Усі види витрат виробництва безпосередньо пов'язані з виробничою функцією, тому слід з'ясувати зв'язок між динамікою продуктивності факторів виробництва і витрат: прирости витрат на низьких обсягах мають спадний характер, а на вищих – збільшуються.

Після вивчення витрат у короткостроковому періоді необхідно розглянути діяльність фірми у довгостроковому періоді, коли всі витрати є змінними. Слід наголосити, що *довгострокові середні витрати*, тобто витрати на одиницю продукції, мають надзвичайно важливе значення, тому що вони формують ціну виробника, від рівня якої залежить результат діяльності фірми її прибутковість або збитковість.

Далі потрібно дослідити зв'язок між середніми сукупними витратами у короткостроковому і довгостроковому періодах та побудувати криву довгострокових середніх витрат. Аналіз цієї кривої дає можливість відшукати для кожної технології такий обсяг випуску, за якого середні сукупні витрати будуть мінімальні. У процесі збільшення обсягу виробництва фірми, як було зазначено у темі 7, можуть виникнути три ситуації: постійного, зростаючого та спадного ефектів масштабу. Рекомендується дослідити зв'язок між цими ефектами та динамікою довгострокових середніх витрат фірми: зростаючий ефект масштабу приводить до зменшення витрат на одиницю продукції зі збільшенням обсягів виробництва, спадний ефект спричиняє збільшення середніх витрат зі збільшенням обсягів випуску.

Вивчення динаміки витрат у довгостроковому періоді має своїм результатом усвідомлення сутності *мінімально ефективного розміру підприємства* та особливості його визначення в різних галузях економіки.

Темі есе

1. ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ МІНІМАЛЬНО ЕФЕКТИВНОГО ОБСЯГУ ВИРОБНИЦТВА У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІКИ.

2. ТЕОРІЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ.

Практичні завдання

Чи правильні ці твердження?

1. Економічний прибуток являє/становить неявні витрати.
2. Чим більший обсяг виробництва фірми, тим менші її постійні витрати.
3. Граничні витрати дорівнюють середнім витратам при тому обсязі виробництва, при якому середні змінні витрати досягають мінімуму.
4. Якщо фірма нічого не виробляє, її постійні витрати дорівнюють нулю.
5. Якщо ціна змінного ресурсу виросла, то криві АТС, AVC і MC повинні зсунутися/переміститися вгору, а положення кривої AFC залишиться незмінним.
6. Середні постійні витрати скорочуються зі зростанням об'єму випуску.
7. До постійних витрат фірми варто віднести заробітну плату робітників.
8. Сукупні витрати – це витрати, що дорівнюють сумі доходів, яку можна одержати при найбільш вигідному з усіх можливих використанні ресурсів.
9. У довгостроковому періоді всі витрати є постійними.
10. Коли граничний продукт досягає максимуму, граничні витрати є мінімальними.

Тести

1. Постійні витрати – це:

- а) витрати на зарплату керуючого персоналу, охорони, відсотки по кредитах, амортизація устаткування;
- б) витрати на зарплату робітників, охорони, вартість сировини й устаткування;
- в) витрати на оплату праці працівників, амортизацію устаткування, рентні платежі;
- г) витрати на сировину, устаткування, ренту, відсотки по кредиту.

2. У довгостроковому періоді:

- а) всі витрати є змінними;
- б) всі витрати є постійними;
- в) змінні витрати зростають швидше ніж постійні;
- г) постійні витрати зростають швидше ніж змінні.

3. *Фактори, що викликають збільшення витрат у короткостроковому періоді:*

- а) збільшення процентних ставок за банківські кредити;
- б) збільшення місцевих податків;
- в) збільшення цін на сировину;
- г) збільшення орендної плати за устаткування.

4. *Середні витрати – це витрати на:*

- а) будь-яку одиницю продукції;
- б) змінні витрати на одиницю продукції;
- в) постійні витрати в розрахунку на одиницю продукції;
- г) сукупні витрати на одиницю продукції.

5. *Яка із цих формул визначає граничні витрати?*

- а) $\Delta TVC : Q$;
- б) $\Delta TVC : \Delta Q$;
- в) $TVC : Q$;
- г) $\Delta TFC : \Delta Q$.

6. *У довгостроковому періоді:*

- а) усі витрати є змінними;
- б) усі витрати є постійними;
- в) змінні витрати ростуть швидше, ніж постійні;
- г) постійні витрати ростуть швидше, ніж змінні.

7. *У короткостроковому періоді фірма виробляє 5000 од. продукції. Середні змінні витрати складають 2 доларів, середні постійні – 0,5 долара, сукупні витрати складають:*

- а) 2,5 долара;
- б) 1250 доларів;
- в) 750 доларів;
- г) 1100 доларів.

8. *Який з наступних видів витрат не беруть до уваги при виробленні рішень про оптимальний обсяг виробництва фірми?*

- а) середні змінні витрати;
- в) середні постійні витрати;
- б) середні сукупні витрати;
- г) граничні витрати.

9. Яка з наступних кривих ніколи не приймає U-образної форми?

- а) AVC;
- б) MC;
- в) AFC;
- г) ATC.

10. Яку форму має крива довгострокових середніх загальних витрат?

- а) гіпербола;
- б) парабола;
- в) ламана лінія;
- г) пряма лінія.

Аналітично-розрахункові завдання

1. У короткостроковому періоді фірма виробляє 500 од. продукції. Середні змінні витрати складають 2 грн, середні постійні витрати – 0,5 грн.

Розрахуйте загальні витрати.

2. Припустимо, що фірма нарощує обсяги виробництва від 0 до 10 од. продукції у короткостроковому періоді. Її постійні витрати дорівнюють 60 тис. грн. Динаміка змінних витрат задається даними таблиці:

Обсяг випуску, одиниць	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Змінні витрати, тис. грн.	0	45	85	120	150	185	225	270	325	390	465

1. На основі наведених даних розрахуйте і подайте у вигляді таблиці сукупні, середні сукупні, середні постійні, середні змінні, а також граничні витрати фірми.

2. Побудуйте на графіку 1 криві сукупних, постійних і змінних витрат. Поясніть форми кривих.

3. Побудуйте на графіку 2 криві середніх сукупних, середніх постійних, середніх змінних та граничних витрат. Визначте і поясніть точки мінімізації середніх сукупних та середніх змінних витрат.

4. Визначте, як кожна з наступних подій вплине на величини різних видів витрат і розташування їх кривих:

а) внаслідок підвищення залізничних тарифів зросли транспортні витрати фірми;

б) зросли витрати на рекламу продукції фірми;

в) скоротився управлінський персонал;

г) з виробництва звільнена частина робітників;

д) зросла орендна плата за приміщення;

е) зросли ціни енергоносіїв.

5. Обчисліть і покажіть графічно, як вплине на різні види витрат зростання заробітної плати робітників на 20%.

3. Заповніть таблицю.

Сукупний обсяг виробництва (од.)	Сума постійних витрат (грн.)	Сума змінних витрат (грн.)	Сума загальних витрат (грн.)	Середні постійні витрати (грн.)	Середні змінні витрати (грн.)	Середні загальні витрати (грн.)	Граничні витрати (грн.)
0		0	60				
1		45					
2		85					
3		120					
4		150					
5		185					
6		225					
7		270					
8		325					
9		390					
10		465					

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 8, 11.

2. Шкодіна І. В., Карпова І. М. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС НБУ, 2016. Тема 8.

(Додаткову літературу дивись у «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Якщо граничні витрати виробництва зростають, про що це свідчить: про зростання чи зменшення середніх витрат?

2. У чому різниця між короткостроковими і довгостроковими часовими інтервалами?

3. Побудуйте графік і прокоментуйте типовий характер зміни витрат виробництва в короткостроковому періоді.

4. У чому полягає економічний зміст граничних витрат?

5. Яке ви можете дати визначення постійних і змінних витрат? Наведіть приклади.

6. Побудуйте графік і прокоментуйте типовий характер зміни витрат виробництва в довгостроковому періоді.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Змінні витрати – витрати виробництва, пов'язані з обсягами виробництва продукції, тобто такі, що можуть змінюватися за коливанням обсягів виробленої продукції.

Постійні витрати – витрати виробництва, що у короткостроковому періоді не будуть залежати від обсягів виробництва, тобто постійні витрати будуть наявні навіть тоді, коли підприємство нічого не випускає.

Сукупні (загальні) витрати – сума постійних і змінних витрат, що в узагальненому підсумку являє собою собівартість продукції, яка виготовляється.

Середні витрати – витрати, що приходяться на одиницю продукції, що виробляється.

Середні постійні витрати (AFC) – постійні витрати, що приходяться на одиницю продукції

Середні змінні витрати (AVC) – змінні витрати, що приходяться на одиницю продукції.

Середні сукупні витрати (ATC) – сукупні витрати на одиницю продукції.

Граничні витрати (MC) – додаткові витрати на виробництво додаткової одиниці продукції.

Трансакційні витрати – витрати, що виникають у процесі обміну прав власності.

Ефективний масштаб виробництва – такі розміри виробництва, коли при зростанні обсягу випуску довгострокові середні витрати знижуються.

Неефективний масштаб виробництва – такі розміри виробництва, коли фірма несе збитки від збільшення випуску.

Оптимальний масштаб – такі розміри виробництва, при яких досягається мінімум витрат.

Мінімальний ефективний розмір виробництва – той найменший обсяг виробництва, за якого фірма може мінімізувати свої довгострокові середні витрати.

Модуль 3. ТЕОРІЯ РИНКОВИХ СТРУКТУР

Т е м а 9. Ринок досконалої конкуренції

Мета теми: проаналізувати поведінку фірми в умовах досконалої конкуренції та розкрити механізм максимізації прибутку і мінімізації витрат.

П л а н

1. Поняття ринкової структури та характерні риси ринку досконалої конкуренції.
2. Конкурентна стратегія фірми у короткостроковому періоді.
3. Стратегія фірми у довгостроковому періоді.

Методичні рекомендації

Опрацювання теоретичного матеріалу треба почати зі з'ясування типів ринкового середовища та їх основних ознак.

Як відомо, прибуток фірми багато у чому залежить від ринкової ситуації, насамперед від типу конкуренції. Дайте пояснення, чому конкурентна фірма не може впливати на ринкову ціну товару та які основні характеристики її поведінки на ринку.

З'ясування особливостей функціонування конкурентної фірми дає досить підстав для вирішення проблеми максимізації прибутку, тобто розробки моделі вибору фірмою оптимальних обсягів виробництва, які забезпечують їй максимальний прибуток. Така модель має свою специфіку для коротко- і довгострокового періодів.

Слід наголосити, що у короткостроковому періоді *фірмі варто виробляти продукцію, якщо вона отримує економічний прибуток або коли сума збитків менша, ніж постійні витрати*. Зверніть увагу на два підходи щодо визначення умов поведінки конкурентної фірми: співставлення граничного доходу з граничними витратами і загального доходу із загальними витратами. Розгляньте ситуацію прибутковості, беззбитковості та збитковості фірми, з'ясуйте, чому в умовах збитковості фірма може у короткостроковому періоді працювати. Доцільно дослідити ці проблеми за допомогою графічного матеріалу.

При аналізі діяльності фірми у довгостроковому періоді дослідіть парадокс прибутку та його вплив на встановлення тривалої рівноваги фірми та галузі. З'ясуйте стратегію довгострокового функціонування фірми на ринку.

Далі слід проаналізувати криву пропозиції конкурентної фірми у коротко- та довгостроковому періодах. За допомогою графічного методу проаналізуйте зв'язок цієї кривої з кривими середніх змінних витрат (у короткостроковому періоді) та середніх сукупних витрат (у довгостроковому періоді).

Після вивчення особливостей поведінки фірми на ринку досконалої конкуренції проаналізуйте переваги та недоліки цього ринку, доведіть ефективність використання обмежених ресурсів суспільства в умовах чистої конкуренції.

Темі есе

1. ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РІЗНИХ РИНКОВИХ СТРУКТУР.

2. ХАРАКТЕРИСТИКА РИНКУ ДОСКОНОЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА ПРИКЛАДІ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.

3. ВИКОРИСТАННЯ ГРАНИЧНИХ ВЕЛИЧИН У МІКРОЕКОНОМІЧНОМУ АНАЛІЗІ.

Практичні завдання

Чи правильні ці твердження?

1. Характерною особливістю ринку досконалої конкуренції є наявність великої кількості різноманітних товарів.
2. Крива попиту на продукцію досконало конкурентної фірми характеризується абсолютною ціновою еластичністю.
3. Для конкурентної фірми ціна продукту дорівнює одночасно середньому і граничному доходу.
4. На досконало конкурентному ринку окремий продавець не може вплинути на ринкову ціну, як би він не намагався змінити випуск продукції чи знизити ціну на власну продукцію.
5. Якщо галузь знаходиться в рівновазі у довгостроковому періоді, економічний прибуток фірми дорівнює нулю.
6. Крива попиту для конкурентної фірми має від'ємний нахил.
7. Метою фірми є максимізація економічного прибутку на одиницю продукції.
8. Крива пропозиції конкурентної фірми має вигляд горизонтальної лінії.
9. Сума збитків підприємства, яке закривається в короткотерміновому періоді в умовах досконалої конкуренції, дорівнює сукупним змінним втратам.
10. Для конкурентної фірми ціна продукту дорівнює граничному доходу.

Тести

1. Якщо на ринку досконалої конкуренції ціна товару X складає 25 грн, то це означає що окремо взята фірма:

- a) буде збільшувати обсяг виробництва, поки AR (сере-

дній дохід) не зрівняється з 25 грн;

б) досягне рівноваги, коли ціна P зрівняється з граничною виручкою;

в) прагне збільшити випуск товару до рівня, коли сумарна виручка TR зрівняється із загальними витратами $ТС$.

2. Чи можливо, щоб в умовах досконалої конкуренції ціна на товару перевищувала величину граничного доходу?

а) це є однією з умов ринку досконалої конкуренції, і завжди $P > MR$;

б) можливо, але тільки для товарів, які мають високу перехресну еластичність;

в) це буде характерно для всіх обсягів випуску, які перевищують рівноважний;

г) ні, тому що при досконалій конкуренції P і MR рівні для будь-якого доходу.

3. У короткостроковому періоді конкурентна фірма, яка максимізує прибуток або мінімізує збитки, не буде продовжувати виробництво, якщо:

а) ціна продукту нижче мінімальних середніх витрат;

б) середні постійні витрати вище ціни продукту;

в) ціна продукту нижче мінімуму середніх змінних витрат;

г) ціна продукту нижче граничних витрат.

4. Якщо фірма, яка діє в умовах досконалої конкуренції, знаходиться в рівновазі в довгостроковому періоді, то це означає, що:

а) ціна товару дорівнює граничним витратам;

б) фірма не може скоротити за рахунок розширення масштабів виробництва;

в) фірма має мінімальні середні витрати в довгостроковому періоді;

г) середні витрати дорівнюють ціні товару.

5. Якщо ціна продукту недостатня, щоб покрити середні витрати на його виробництво, то фірма повинна:

- а) зупинити виробництво якомога швидше;
- б) продовжити виробництво товарів на рівні, де $P = MC$, якщо $P > AVC$;
- в) витрати збільшуються на нову технологію;
- г) продовжити виробництво доти, поки ціна покриває всі постійні витрати.

6. У якому випадку величина сумарної виручки TR перевищує загальні витрати TC конкурентної фірми?

- а) це відбувається тоді, коли фірма має економічний прибуток;
- б) для цього необхідно, щоб граничні витрати MC були нижче ціни товару P ;
- в) $TR > TC$, коли $MR > MC$;
- г) $TR > TC$, коли ціна товару нижче середніх загальних витрат.

7. При якому з наведених положень досконало конкурентна галузь знаходиться в рівновазі:

- а) $P < LATC$;
- б) $P = LATC$;
- в) $P = LATC = LMC$;
- г) $P > LATC$.

8. В умовах досконалої конкуренції ціна дорівнює мінімальним середнім витратам:

- а) у короткотерміновому періоді;
- в) завжди;
- б) у довготерміновому періоді;
- г) ніколи.

9. Фірми на досконало конкурентному ринку:

- а) у довгостроковому періоді неминуче стають збитковими внаслідок надто жорсткої конкуренції;
- б) у довгостроковому періоді завжди отримують економічний прибуток за наявності стабільного споживчого попиту;

в) у короткостроковому періоді можуть отримувати як економічні прибутки, так і збитки, але у довгостроковому вони отримують лише нормальний прибуток;

г) у довгостроковому періоді можуть отримати економічний прибуток, короткостроковий період є для цього недостатнім.

10. У довгостроковому періоді внаслідок одержання конкурентними фірмами економічного прибутку:

- а) фірми почнуть скорочувати обсяги виробництва;
- б) фірми залишатимуть галузь;
- в) число фірм в галузі не зміниться;
- г) нові фірми будуть входити в галузь.

Аналітично-розрахункові завдання

1. Фірма працює в умовах досконалої конкуренції. Ціна на продукцію в галузі складає 8 грн за од. Функція загальних витрат фірми представлена в таблиці.

Розрахуйте необхідні дані, покажіть таблично і графічно:

- 1. Обсяг випуску продукції, при якому фірма максимізує свій прибуток.
- 2. Суми максимального прибутку, загального доходу і загальних витрат фірми?
- 3. Визначте, за якої ситуації при зміні ціни на ринку фірма буде мати нульовий прибуток і за якої вимушена буде залишити галузь.

Випуск продукції (в одиницях)	Загальні витрати (ТС у гривнях)
0	10

1	14
2	16
3	20
4	26
5	34

2. Досконало конкурентна фірма нарощує обсяги виробництва у короткостроковому періоді від 0 до 10 од. продукції. Її постійні витрати становлять 60 грн. Динаміка змінних витрат представлена даними таблиці:

Обсяг випуску, од.	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Змінні витрати, грн.	0	45	85	120	150	185	225	270	325	390	465

1. Розрахуйте сукупні, середні сукупні, середні постійні, середні змінні, а також граничні витрати фірми; визначте величини сукупного та граничного виторгів, економічних прибутків (збитків) фірм за наступними ринковими цінами: $P_1 = 50$, $P_2 = 40$, $P_3 = 30$.

2. Побудуйте криві сукупних, постійних та змінних витрат, криві сукупного виторгу та економічних прибутків (збитків) і визначте оптимальні обсяги виробництва за методом TRTC.

3. Побудуйте криві середніх сукупних, середніх змінних та граничних витрат і граничних виторгів і визначте оптимальні обсяги виробництва за кожної заданої ціни за методом MRMC.

4. Визначте, за якої ціни фірма буде готова зупинити виробництво.

5. На моделі MRMC визначте короткострокову криву пропонування фірми.

3. Конкурентна фірма функціонує у короткостроковому періоді. У таблиці наведено динаміку сукупних витрат залежно від зміни обсягу виробництва:

Обсяг випуску продукції (Q), од.	0	1	2	3	4	5
Сукупні витрати (ТС), грн.	10	12	16	22	30	40

Визначте:

- 1) *ціну беззбитковості фірми;*
- 2) *обсяг продукції, який фірма буде виробляти за ціною беззбитковості;*
- 3) *побудуйте модель рівноваги фірми в ситуації беззбитковості;*
- 4) *обчисліть, який обсяг випуску вибере фірма, якщо ринкова ціна становитиме: а) 5 грн; б) 9 грн. Яким буде результат діяльності фірми?*

4. Фірма працює в умовах досконалої конкуренції. Функція її сукупних витрат має вигляд: $TC=0,1Q^2+1Q+10$. Ринкова ціна товару становить 25 грн за од.

Визначте, який обсяг випуску дозволить фірмі максимізувати прибуток.

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 9.
2. Стеблій Г. Я. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: «ІНКОС», Центр навч. літ-ри. 2017. Розділ 11.
3. Мікроекономіка і макроекономіка: підруч. для студентів економ. спец. закл. освіти: У 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна та ін.; за заг. ред. С. Будаговської. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. Тема 7.
4. Шкодіна І. В., Карпова І. В. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС, 2016. Тема 9.
(Додаткову літературу дивись в «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Які характерні риси ринку досконалої конкуренції?
2. У чому полягають особливості формування граничного та середнього доходу конкурентної фірми?
3. Побудуйте графік зображення попиту, середнього, граничного і загального доходів фірми в короткостроковому періоді.
4. Побудуйте графік рівноваги конкурентної фірми в короткостроковому періоді за двома моделями.
5. Які умови довгострокової конкурентної рівноваги? Побудуйте графік.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Досконала конкуренція – тип ринкової структури, за якої на ринку працює велика кількість продавців і покупців, які не можуть впливати на ринкові ціни окремо один від одного, відсутні бар'єри для входу та виходу з ринку; існує вільний доступ до ринкової інформації; блага, що реалізуються, характеризуються однорідністю.

Валовий дохід – обсяг валової виручки підприємства від здійснення виробничо-комерційної діяльності.

Прибуток – різниця між доходом підприємства від всіх видів діяльності та його валовими витратами.

Ринкова структура – певні типи взаємозв'язку між попитом та пропозицією, що зумовлюють механізми встановлення ціни та досягнення ринкової рівноваги.

Рівновага на ринку досконалої конкуренції – ситуація, за якої підприємство максимізує прибуток за умови рівності ринкової ціни граничному доходу та граничним витратам.

Середній дохід – валовий дохід у розрахунку на одиницю проданої продукції.

Правило визначення оптимального обсягу виробництва – граничний дохід фірми дорівнює її граничним витратам: $MR = MC$.

Парадокс прибутку – можливість отримати економічний прибуток в конкурентній галузі є причиною його зникнення у довгостроковому періоді.

Умови прибутковості конкурентної фірми у короткостроковому періоді – $P > ATC \rightarrow$ економічний прибуток,

$P = ATC \rightarrow$ нормальний прибуток.

Умова мінімізації збитків конкурентної фірми у короткостроковому періоді – $ATC > P \geq AVC$.

Умова банкрутства фірми конкурентної фірми у короткостроковому періоді – $P < AVC$.

Довгостроковий період – проміжок часу, протягом якого окрема фірма і досконало конкурентна галузь можуть змінити обсяги ресурсів, що використовуються.

Умова рівноваги конкурентної фірми в довгостроковому періоді – $P = \min LATC = LMC = MR$.

Т е м а 10. Монопольний ринок

Мета теми: аналіз особливостей функціонування монопольного ринку та поведінки фірми-монополіста у короткостроковому та довгостроковому періодах

П л а н

1. Характерні риси чистої монополії. Види монополій.
2. Максимізація прибутку. Коротко- та довгострокова рівновага монополії.
3. Монопольна влада. Цінова дискримінація.
4. Економічні наслідки монополізму.

Методичні рекомендації

Розгляд цієї ринкової структури необхідно почати з визначення умов, за яких може існувати монополія. Як економічна категорія *монополія* – це виключне право виробництва, промислу, торгівлі та інших видів діяльності, що належать одній особі, певній групі осіб або державі. Зверніть увагу на економічні, адміністративні та правові бар'єри вступу до галузі, різновиди монополій.

Далі рекомендується дослідити основні ознаки чистої монополії, криву попиту на її продукцію та зв'язок між еласти-

чністю попиту та динамікою сукупного доходу монополії. Еластичність попиту є вирішальним фактором монопольної влади. На ринку чистої монополії не існує однозначного співвідношення між ціною і обсягом випуску, тому монополія не має кривої пропозиції.

При аналізі поведінки фірми-монополіста зверніть увагу на механізм та визначення ціни та обсягу випуску. Оптимальний обсяг виробництва монополія обирає за загальним правилом рівності граничного доходу граничним витратам. Умови діяльності монополії визначаються, як і на ринку досконалої конкуренції, співставленням граничного доходу з граничними витратами і загального доходу із загальними витратами. Теоретичний матеріал стане більш зрозумілим, якщо використати графічний аналіз.

Визначення особливостей функціонування монополіста у довгостроковому періоді почніть із з'ясування причин отримання економічного прибутку монополією. Потім проаналізуйте довгострокову рівновагу монополії та можливості утримання монопольної влади.

Слід наголосити, що метою цінової стратегії монополії є захоплення споживчого надлишку і перетворення його у монопольний прибуток. Тому необхідно дослідити види та умови застосування *цінової дискримінації* – продажу одного і того самого товару покупцям за різними цінами.

Обов'язково проаналізуйте наслідки діяльності монополій, порівняйте з конкурентною галуззю та обґрунтуйте необхідність державного регулювання монополій та його методи.

Тема есе

- 1. ОСОБЛИВОСТІ МОНОПОЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.*
- 2. СТРИМУВАННЯ МОНОПОЛІСТИЧНОЇ ВЛАДИ: АНТИТРЕСТІВСЬКА ПОЛІТИКА.*
- 3. НАДЛИШОК СПОЖИВАЧА, НАДЛИШОК ВИРОБНИКА І ЧИСТІ ВТРАТИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА ЗА УМОВ МОНОПОЛІЇ.*

Практичні завдання

Чи правильні такі твердження?

1. Якщо за будь-якого обсягу випуску середній виторг фірми перевищує її граничний виторг, то фірма є недосконалим конкурентом.

2. Якщо конкурентна фірма і монополія збільшать обсяг випуску на одну й ту саму величину, то за інших рівних умов їх сукупний виторг зміниться однаково, і за наявності споживчого попиту може зростати нескінченно.

3. Монополія завжди обирає обсяг випуску в межах еластичного відрізка кривої попиту.

4. Оскільки монополія – єдиний виробник в галузі, для неї не існує ситуацій збитковості і закриття.

5. Монополіст, який здійснює політику цінової дискримінації, може збільшити свій прибуток за рахунок захоплення споживчого надлишку.

Тести

1. За умов недосконалої конкуренції, в тому числі чистої монополії:

а) крива попиту на продукцію фірми співпадає з кривою граничного виторгу;

б) граничний виторг дорівнює ціні за всіх обсягів випуску;

в) крива сукупного виторгу є нелінійною, опуклою до вгору;

г) крива попиту на продукцію фірми є горизонтальною прямою.

2. Галузь є недосконало конкурентною, якщо:

а) у довгостроковому періоді всі фірми галузі отримують лише нормальний прибуток;

б) у довгостроковому періоді нові фірми не можуть увійти в галузь;

в) граничний виторг типової фірми галузі на всіх обсягах випуску дорівнює ціні;

г) середній виторг типової фірми галузі на всіх обсягах випуску дорівнює ціні.

3. До утворення монополій не призводить:

а) дія ефекту масштабу;
б) наявність у фірми патентів, ліцензій, авторських прав;
в) виробництво та збут товару, який має багато близьких субститутів;

г) контроль над стратегічними ресурсами, необхідними для виробництва.

4. За умов монополії для кожного обсягу випуску крім першої одиниці:

а) граничний виторг дорівнює ціні;
б) граничний виторг менший за ціну;
в) граничний виторг більший за ціну.

5. Монополія максимізуватиме прибуток або мінімізуватиме збитки, виробляючи обсяг продукції, для якого:

а) ціна дорівнює мінімуму середніх сукупних витрат;
б) граничний виторг дорівнює середнім сукупним витратам;
в) граничний виторг дорівнює граничним витратам;
г) граничний виторг дорівнює середнім змінним витратам.

6. Якщо монополіст обирає комбінацію обсягу випуску і ціни, яка відповідає нееластичному відрізку кривої попиту, то можна зробити висновок, що:

а) монополіст може збільшити сукупний виторг, знизивши ціну;
б) монополіст отримує прибуток менший, ніж максимально можливий;
в) граничний виторг монополіста має додатне значення;
г) граничний виторг монополіста вищий за ціну.

7. Монополіст, який прагне максимізувати прибуток, буде знижувати ціну на свою продукцію, доки:

а) граничний виторг перевищує граничні витрати;

- б) знижуються граничні витрати;
- в) знижуються середні сукупні витрати;
- г) знижується попит на його продукцію.

8. *Крива пропонування монополії:*

- а) дорівнює мінімуму $A VC$;
- б) співпадає з відрізком довгострокової кривої граничних витрат вище мінімуму $A VC$;
- в) співпадає з відрізком короткострокової кривої граничних витрат вище мінімуму $A TC$;
- г) відсутня, монополія не має кривої пропонування.

9. *Діяльність підприємства-монополіста буде обумовлюватися його бажанням:*

- а) виробляти менший обсяг продукції за високого рівня ціни;
- б) встановлювати ціну, що буде відповідати нееластичній частині лінії попиту;
- в) максимізувати прибуток;
- г) виготовляти продукції більше та підвищувати ціну на неї.

10. *Монополіст, який бажає максимізувати прибуток, завжди виготовлятиме такий обсяг продукції, за якого попит:*

- а) нееластичний або одиничної еластичності;
- б) еластичний або одиничної еластичності;
- в) одиничної еластичності;
- г) при максимізації прибутку монополіст не зважатиме на рівень еластичності попиту.

Аналітично-розрахункові завдання

1. Попит на продукцію фірми - монополіста заданий рівнянням: $P=40 - Q$. Функція витрат фірми має вигляд: $TC=50+Q^2$.

Визначте:

- 1) обсяг виробництва, який дозволяє монополії максимізувати прибуток;
- 2) величину економічного прибутку.

2. Модель простої монополії описується наступною системою рівнянь: $Q_d = 5 - P$; $TC = 0,5 + 2Q$; $TR = 5Q - Q^2$.

Визначте:

1) обсяг виробництва і ціну, що забезпечують монополісту максимізацію економічного прибутку, а також величину економічного прибутку;

2) обсяг виробництва і ціну, що забезпечують монополісту максимізацію сукупного виторгу; величину економічного прибутку у цьому випадку?

3. Припустимо, що середні сукупні і граничні витрати монополії стали і дорівнюють 4 грн за будь-якого обсягу. Попит на продукцію монополії представлений даними таблиці:

Ціна, грн /од.	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Обсяг попиту, д./тижд.	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100

Зробіть необхідні обчислення, побудуйте графіки ринкового попиту, граничного виторгу, середніх і граничних витрат монополії та визначте:

- 1) оптимальний обсяг випуску;
- 2) ціну продукції;
- 3) величину прибутку монополії;
- 4) яку кількість продукції і за якою ціною виробляла б конкурентна галузь з ідентичними витратами;
- 5) яку кількість продукції виробляла б монополія і яким був би її прибуток, якби вона могла здійснити абсолютну цінову дискримінацію.

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 14.
2. Стеблій Г. Я. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: ІНКOS, Центр навч. літ., 2017. Розд. 11.
3. Шкодiна І. В., Карпова І. В. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС, 2016. Тема 10.
(Додаткову літературу дивись у «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Які конкретні приклади видів монополії ви можете навести?
2. Як ви можете прокоментувати особливості кривої попиту фірми-монополіста.
3. У чому полягає суть формули визначення ціни на продукцію фірми монополіста.
4. Як ви розумієте правило максимізації прибутку фірмою-монополістом?
5. Що є характерним для ситуації рівноваги фірми-монополіста в короткостроковому періоді? Побудуйте графік.
6. Що характеризує ситуацію рівноваги фірми-монополіста в довгостроковому періоді? Побудуйте графік.
7. У чому полягає суть цінової дискримінації та які її види?

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолютна монополія – монополія, яка діє в масштабі національного господарства (наприклад, державна монополія зовнішньої торгівлі тощо).

Антимонопольна політика – комплекс заходів, які призначені забезпечити ефективний механізм функціонування ринку та запобігання проявам недобросовісної конкуренції.

Влада монополія – важелі впливу підприємства на ринкову ситуацію, які дозволяють останньому самостійно визначити ціну на товари власного виробництва, регулюючи власні обсяги виробництва.

Відкрита монополія – монополія, за якої на деякий час одне з підприємств стає єдиним постачальником продукту, але дане підприємство не має спеціального захисту від конкуренції.

Закрита монополія – монополія, що має спеціальний захист від конкурентів у вигляді певних юридичних обмежень (патентні, авторські права та ін.).

Коефіцієнт концентрації – процент продажу продукції фірми (декількох фірм) від загального обсягу продажу на ринку.

Монополія – тип ринкової структури, за якої на ринку функціонує лише один виробник (постачальник) продукції за великої кількості споживачів останньої.

Моносонія – тип ринкової структури, за якої на ринку функціонує лише одне підприємство, що діє як споживач-монополіст.

Природна монополія – монополія, яка існує у галузях, для яких притаманна значна економія ресурсів за рахунок зростання масштабу виробництва.

Проста монополія – монополія, яка весь випуск продукції реалізує за однією ціною і не займається ціновою дискримінацією.

Резервна ціна – максимальна ціна, яку погоджується заплатити кожен покупець за кожну придбану одиницю товару

Чиста монополія – різновид монополії, за якої на ринку діє лише один виробник (продавець), що реалізує товар, у якого немає близьких замінників.

Точка Курно – точка, яка графічно визначає комбінацію ціни та обсягу випуску, що забезпечує монополісту максимізацію прибутку.

Штучна монополія – монополія, яка створюється на основі об'єднання підприємств заради отримання монополістичних вигод.

Цінова дискримінація – принцип ціноутворення, коли той самий товар продається різним категоріям покупців за різними цінами.

Т е м а 11. Олігополія та монополістична конкуренція

Мета теми: аналіз особливостей ринку олігополії та монополістичної конкуренції, їх різних моделей, процесу визначення ціни, обсягу виробництва та рівноваги на олігополістичному ринку та ринку монополістичної конкуренції

П л а н

1. Основні ознаки олігополії та теоретичні моделі олігополії.
2. Моделі олігополістичного ціноутворення
3. Ринкова поведінка монополістичного конкурента
4. Нецінова конкуренція

Методичні рекомендації

Розпочати вивчення теми слід із з'ясування основних ознак та видів олігополії.

Олігополія – це галузь, у якій більша частина продажу здійснюється кількома великими фірмами, кожна з яких спроможна впливати на ринкову ціну власними діями. Звертаємо увагу на те, що головною рисою цього ринку є загальний взаємозв'язок фірм, який породжується нечисленністю конкурентів, та залежить від виду олігополії.

У своїй боротьбі олігополісти застосовують різні методи, які вивчаються за допомогою теорії ігор. Рекомендується визначити особливості кооперативної та некооперативної гри, домінуючої і недомінуючої стратегії, стратегії максимуму та ін.

У даній темі акцентується увага на тому, що єдиної моделі олігополії немає. В теорії розроблено формальні моделі, які пояснюють ринкову поведінку олігополії залежно від того, які припущення мають висловлюють фірми щодо реакції своїх конкурентів. Зверніть увагу на те, що основна концепція аналізу поведінки – *рівновага за Нешем*. За цією концепцією кожна фірма максимально реалізує свої можливості, знаючи про те, що роблять її конкуренти. Потім проаналізуйте *часткові моделі рівноваги* – моделі Курно, Штакельберга, Бертрана і ряд їх модифікацій.

Далі рекомендуємо дослідити особливості ціноутворення на ринку олігополії, яке відрізняється негнучкістю цін. Особливу увагу слід приділити аналізу «ламаної кривої попиту», лідерству в цінах, ціноутворенню за принципом «витрати плюс», явної і таємної змови.

Визначення особливостей організації *ринку монополістичної конкуренції* почніть із з'ясування характеристик цього ринку та умов діяльності фірм. Звертаємо увагу на те, що монополістична конкуренція поєднує значний рівень конкуренції з незначним розвитком монополії. Далі необхідно дослідити поведінку фірм на ринку монополістичної конкуренції у коротко- та довгостроковому періодах. Зауважимо, що короткострокова

модель поведінки фірм на цьому ринку подібна до поведінки простої монополії, а довгострокова – до ситуації ринку досконалої конкуренції, оскільки фірми одержують лише нормальний прибуток.

Покажіть роль нецінової конкуренції на ринку монополістичної конкуренції, яка ґрунтується на диференціації продукції та рекламі, проаналізуйте їх переваги та недоліки.

Узагальнення опрацьованого матеріалу дозволить зробити порівняльну характеристику ринку олігополії та монополістичної конкуренції, визначити їх ефективність та наслідки для суспільства.

Темі есе

1. РИНОК МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ В УКРАЇНІ.

2. МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ ЛІДЕРІВ І АУТСАЙДЕРІВ НА ОЛІГОПОЛЬНИХ РИНКАХ ГОМОГЕННИХ І ГЕТЕРОГЕННИХ БЛАГ.

3. ОРГАНІЗАЦІЯ РИНКУ ОЛІГОПОЛІЇ У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.

4. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІЗНИХ ТИПІВ РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА.

5. НЕЦІНОВА КОНКУРЕНЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПРОДУКТУ В УМОВАХ РИНКУ МОНОПОЛІСТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.

6. РИНОК КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ.

Практичні завдання

Чи правильні такі твердження?

1. Олігополістичні галузі характеризуються нечисленністю фірм, кожна з яких контролює значну частку ринку.

2. Рішення одного олігополіста щодо ціни або обсягу виробництва не може суттєво вплинути на прибутки інших фірм галузі.

3. Основною причиною поширення олігополій є ефект масштабу, що створює високі бар'єри до вступу в галузь нових конкурентів.

4. Рівновага Неша є набором обраних стратегій, за якого вибір кожного учасника є оптимальним за вибору певних стратегій іншими учасниками.

5. Домінуюча стратегія полягає у прийнятті оптимального рішення одним учасником залежно від дій іншого.

6. Олігополія не є ефективною ринковою структурою, оскільки, як і монополія, породжує безповоротні суспільні втрати.

7. Монополістична конкуренція – це ринкова структура, в якій велике число невеликих фірм виробляють однорідну продукцію, яка не має близьких замінників.

8. Монополістична конкуренція поєднує значний розвиток конкуренції з незначною монопольною владою.

9. Монополістичний конкурент одночасно визначає обсяг випуску і ціну продукції.

10. Монополістичний конкурент визначає обсяг випуску за правилом $P=MC$.

Тести

1. Олігополія – це ринкова структура, в якій діє:

а) значне число конкуруючих фірм – виробників однорідної продукції;

б) значне число конкуруючих виробників диференційованої продукції;

в) незначне число конкуруючих фірм – виробників однорідної або диференційованої продукції;

г) незначне число конкуруючих виробників диференційованої продукції.

2. Олігополію відрізняють:

а) значні перешкоди до вступу в галузь;

б) диференційована продукція;

- в) значне число невеликих фірм на ринку;
- г) однорідна продукція.

3. Яка з наведених ознак характерна тільки для олігополії:

- а) диференційована продукція;
- б) загальна взаємозалежність фірм;
- в) наявність бар'єрів до вступу в галузь;
- г) нецінова конкуренція.

4. Аналіз олігополії, порівняно з аналізом інших ринкових структур, ускладнений тим, що:

- а) число фірм у галузі настільки значне, що поведінку ринку точно передбачити неможливо;
- б) граничний виторг і граничні витрати фірм на олігополістичному ринку не впливають на визначення оптимального обсягу випуску та ціни;
- в) рішення фірм не завжди спрямовані на максимізацію економічного прибутку;
- г) загальна взаємозалежність фірм і неможливість передбачити реакцію конкурентів посилюють фактор невизначеності.

5. У яких ринкових структурах продукт може бути диференційованим?

- а) у досконалій конкуренції, монополістичній конкуренції та олігополії;
- б) у монополістичній конкуренції та олігополії;
- в) у досконалій конкуренції та олігополії;
- г) у чистій монополії та олігополії.

6. Учасник картелю може збільшити свій прибуток у короткостроковому періоді, якщо:

- а) збільшить обсяг випуску продукції понад встановлену квоту;
- б) буде продавати свою продукцію за нижчими цінами;
- в) встановить вищу ціну, ніж решта учасників картелю;
- г) буде повністю дотримуватись умов картельної угоди.

7. Галузь, що складається з 50 виробників диференційованої продукції, ринкова частка кожного з яких не перевищує 3%, належить до:

- а) досконалої конкуренції;
- б) монополістичної конкуренції;
- в) олігополії;
- г) монополії.

8. Основна характеристика монополістичної конкуренції полягає у тому, що:

- а) фірми не можуть вільно входити в галузь і виходити з неї;
- б) на ринку діє незначне число фірм;
- в) фірми випускають диференційовану продукцію;
- г) фірми не мають ніякого контролю над цінами.

9. Монополістична конкуренція поєднує значний розвиток конкуренції з незначною монопольною владою, які є наслідком відповідно:

- а) диференціації продукції та високих бар'єрів до вступу в галузь;
- б) абсолютно еластичного попиту на продукцію фірми та контролю над цінами;
- в) значного числа невеликих фірм та диференціації продукції;
- г) вільного вступу в галузь та незначного числа фірм в галузі.

10. До монополістичної конкуренції слід віднести ринок:

- а) губної помади;
- б) алюмінію;
- в) пшениці;
- г) електроенергії.

Аналітично-розрахункові завдання

1. У галузі діють дві фірми, граничні витрати яких однакові і рівні нулю. Попит на продукцію галузі описується рівнянням: $P=100 - Q$.

Визначте:

- 1) обсяг виробництва за умов, що галузь є конкурентною;
- 2) обсяг виробництва за умови, що фірми об'єднуються в картель.

2. Дуополісти Курно стикаються з кривою ринкового попиту: $P = 10 - Q$. Кожен з них виробляє продукцію за сталих граничних витрат $MC = 2$.

1. Визначте рівноважні обсяги випуску і ціну.
2. Визначте величину економічного прибутку, який отримає кожна з фірм.
3. Зобразіть графічно криві реакції дуополістів.

3. Фірма «Фаворит» виготовляє спортивні костюми (1000 од. на рік) і діє на ринку монополістичної конкуренції. Граничний виторг фірми описується рівнянням: $MR = 20 - Q$, граничні витрати: $MC = 3Q - 10$.

Визначте величину надлишкових виробничих потужностей фірми в одиницях річного випуску, якщо мінімальні довготермінові середні витрати становлять 11 грн.

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 15,16.
2. Шкодін І. В., Карпова І. В. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС, 2016. Тема 11.
(Додаткову літературу дивись у «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає суть поняття «олігополія» та які причини її виникнення?
2. Які відмінності чистої олігополії від диференційованої?
3. Як ви зрозуміли ситуації «цінової війни» на олігополістичному ринку?
4. Які методи ціноутворення використовують олігополісти?

5. У чому полягають особливості встановлення рівноваги на ринку олігополії?
6. Які засоби державної політики використовуються для регулювання олігополістичного ринку?
7. Побудуйте модель рівноваги фірми монополістичної конкуренції в короткостроковому та довгостроковому періоді.
8. Порівняйте криву попиту виробника в умовах монополістичної конкуренції з кривою попиту виробника в умовах чистої конкуренції і чистої монополії.
9. Як пов'язується монополістична конкуренція з нецінковою конкуренцією?
10. Побудуйте модуль рівноваги фірми в умовах монополістичної конкуренції.
11. Що ви думаєте з приводу ефективності ринкового механізму з монополістичною конкуренцією?
12. Які власні доводи можна навести «за» і «проти» реклами?

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Дуополія – ситуація на ринку, за якої пропозиція представлена лише двома виробниками (постачальниками).

Диференціація продукту – дійсні або уявні відмінності між аналогічними товарами різних підприємств.

Змова – домовленість (явна, мовчазна або таємна) між підприємствами галузі з метою встановлення узгоджених цін та обсягів виробництва.

Картель – група виробників, що максимізують власні прибутки за допомогою механізму фіксації цін та обмеження обсягів виробництва.

Концентрація ринку – характеристика ринку, що дозволяє визначити ступінь переваги одного або декількох підприємств.

Монополістична конкуренція – тип ринку, на якому діє велика кількість постачальників, що реалізують неоднорідний (диференційований) продукт.

Олігополія – тип ринку, для якого характерна наявність декількох великих виробників (постачальників) продукції та багатьох дрібних споживачів.

Олігополістичний взаємозв'язок – залежність поведінки кожного підприємства від реакції конкурентів при визначенні ціни та обсягів виробництва і реалізації.

Олігополія – тип ринку, на якому функціонують декілька середніх за розмірами покупців при великій кількості дрібних постачальників.

Рівновага Бертрана – ринкова ситуація, за якої в умовах дуополії підприємства конкурують між собою, знижуючи ціну товару та збільшуючи обсяг випуску.

Рівновага Курно – ринкова ситуація, за якої в умовах дуополії кожне підприємство, яке діє самостійно, вибирає такий обсяг виробництва, який очікує від нього його конкурент.

Рівновага Неша – ринкова ситуація, за якої рівновага на ринку досягається за умови існування пари стратегічних рішень, які характеризуються тим, що рішення кожного гравця є оптимальним за даного рішення іншого.

Рівновага Штакельберга – ринкова ситуація, яка описує модель олігополістичної поведінки, що припускає існування неоднакової економічної сили у конкурентів, тобто більш сильне підприємство бере на себе функції лідера на ринку.

Теорія ігор – застосовується для аналізу стратегічної взаємодії суб'єктів та надання інструментарію для аналізу поведінки господарюючих суб'єктів в умовах конкуренції.

Теорія ламаної кривої попиту – теоретична концепція олігополії, яка використовується для пояснення ситуації незмінності олігополістичних цін: олігополіст вважає, що конкуренти будуть реагувати на будь-які його дії щодо зниження цін і не будуть зважати на їх підвищення.

Цінова війна – послідовне зниження ціни з метою витиснення конкурентів з олігополістичного ринку, яке циклічно повторюється.

Цінове лідерство – неофіційне встановлення ціни на продукцію, коли всі учасники ринку з боку пропозиції змінюють свої ціни згідно з тим, як себе поводить ціновий лідер.

Т е м а 12. Ринок факторів виробництва

Мета теми: аналіз ринків факторів виробництва, їх функції в економіці та особливості поведінки підприємства – покупця факторів виробництва.

П л а н

1. Похідний попит. Взаємозв'язок ринків продуктів і факторів виробництва.
2. Попит на працю та пропозиція праці.
3. Попит та пропозиція капіталу. Вибір у часі.
4. Ринок землі.

Методичні рекомендації

Опрацювання теоретичного матеріалу треба почати із з'ясування особливостей попиту на фактори виробництва та чинників, що впливають на нього. Попит на ресурси є *похідним* (залежним) від попиту на товари та послуги, які виробляються за допомогою цих ресурсів. Структура ринку ресурсів визначає особливості поведінки фірми. На ринку ресурсів в умовах досконалої конкуренції ні покупець, ні продавець не можуть вплинути на ціни факторів виробництва. На ринку ресурсів в умовах недосконалої конкуренції покупець або продавець можуть суттєво впливати на формування цін на ресурси.

Особливу увагу слід приділити визначенню показників, які застосовує фірма при аналізі ринку ресурсів: граничний фізичний продукт, граничний продукт у грошовому вираженні, граничні видатки фірми на ресурс. Зверніть увагу на *правило оптимального використання ресурсів*: прибуток будь-якої фірми буде максимізуватись за умови, що *гранична доходність*

ресурсу буде рівною граничним видаткам на ресурс, або його ціні. Далі рекомендується дослідити особливості встановлення рівноваги на ринку ресурсів, правило мінімізації витрат та правило максимізації прибутку. *Правило мінімізації витрат* при використанні ресурсів – фізичний обсяг граничного продукту будь-якого ресурсу на грошову одиницю витрат на нього повинні бути рівними для всіх факторів виробництва. Якщо відношення фізичного обсягу граничного продукту будь-якого ресурсу на грошову одиницю витрат на нього дорівнює одиниці для всіх ресурсів, то фірма одночасно мінімізує витрати та максимізує прибуток. Існує тільки єдиний обсяг виробництва, при якому фірма має мінімальні витрати та максимальний прибуток.

Визначення особливостей ринку праці почніть із з'ясування особливостей цього ринку в умовах досконалої і недосконалої конкуренції. Зверніть увагу на умови максимізації ефективності використання праці залежно від статусу фірми на ринку готової продукції та ринку робочої сили. Проаналізуйте рівновагу на ринку праці при наявності монопольної влади над рівнем заробітної плати та за умов двосторонньої монополії на ринку праці. Для більш поглибленої роботи попрацюйте з графічним матеріалом, який розкриває особливості попиту на працю та пропозицію праці в умовах досконалої і недосконалої конкуренції.

Головна особливість ринку капіталу полягає в тому, що цей ресурс є *товаром довготривалого використання*, тому рішення фірм щодо його залучення завжди повинні враховувати *фактор часу*. Розгляньте уважно особливості поведінки фірми під час придбання капіталу. Так, коли фірма вирішує купувати їй обладнання та устаткування, вона має порівняти поточні витрати із додатковим прибутком, який новий капітал їй принесе у майбутньому. У даній темі робиться акцент на обґрунтуванні інвестиційних рішень фірми у тривалому періоді і визначенні *сучасної (поточної) цінності майбутніх платежів* – сьогоденного значення суми, яка може бути виплачена в майбутньому. Зверніть також увагу на розрахунки чистої сучасної цінності, поточної дисконтованої цінності, ціни активу, процентної ставки.

Аналіз ринку землі почніть із визначення формування попиту на землю та її пропозиції. Зауважте, що пропозиція землі є абсолютно нееластичною. Потім доцільно дослідити рентні відносини в аграрному секторі економіки та види диференціальної ренти.

Опанування даної теми у підсумку дозволить усвідомити механізм функціонування ринку ресурсів.

Теми есе

- 1. ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.*
- 2. ВПЛИВ ПРОФСПЛОК НА РИНОК РОБОЧОЇ СИЛИ.*
- 3. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ПРАЦІ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.*
- 4. ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ.*
- 5. МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ІНВЕСТИЦІЙ І ПРОЦЕНТНИХ СТАВОК.*
- 6. РИЗИКИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РІШЕНЬ.*
- 7. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ.*

Практичні завдання

Чи правильні такі твердження?

1. Попит фірми на фактори виробництва має специфічні особливості для кожного з ресурсів, тоді як пропозиція має спільні риси для всіх видів ресурсів.
2. Ціна ресурсу не залежить від ціни готової продукції.
3. Щоб знайти оптимальний обсяг попиту на ресурс, який забезпечить максимізацію прибутку, фірма повинна співставляти вигоди і витрати від залучення додаткової одиниці ресурсу.
4. Для конкурентної фірми $P=MR$, тому цінність граничного продукту і гранична дохідність ресурсу співпадають.

5. Використання ресурсу буде для фірми прибутковим, якщо гранична дохідність ресурсу стане рівною граничним видаткам на нього.

Тести

1. Похідний характер попиту на ресурс означає, що:

- а) попит фірми на ресурс залежить від попиту на готову продукцію фірми;
- б) попит фірми на ресурс залежить від ціни ресурсу;
- в) попит фірми на ресурс залежить від граничної продуктивності ресурсу;
- г) попит фірми на ресурс залежить від граничних видатків на нього.

2. Граничні видатки фірми на ресурс – це:

- а) додаткові видатки на кожну додатково залучену у виробництво одиницю ресурсу;
- б) додаткові видатки, пов'язані з продажем додаткової одиниці продукту;
- в) різниця між сукупними і середніми видатками фірми на ресурс;
- г) сума середніх і сукупних видатків фірми на ресурс.

3. Граничні видатки фірми на конкурентному ринку ресурсів:

- а) перевищують середні видатки і дорівнюють ціні ресурсу;
- б) є постійними і дорівнюють середнім видаткам та ціні ресурсу;
- в) є мірою, показником чистої вигоди фірми від залучення ресурсу;
- г) залежать від ціни готової продукції.

4. За інших рівних умов попит на ресурс конкурентної фірми, порівняно з попитом фірми-монополіста, є:

- а) більш еластичним;

- б) менш еластичним;
- в) абсолютно нееластичним;
- г) абсолютно еластичним.

5. З підвищенням ціни на готову продукцію у коротко-строковому періоді конкурентна фірма, що купує працю на конкурентному ринку ресурсів:

- а) збільшить попит на працю;
- б) зменшить попит на працю;
- в) не змінить попиту на працю;
- г) можливі будь-які з перерахованих змін.

6. Підвищення заробітної плати може призвести до скорочення обсягу пропозиції праці з боку робітника:

- а) якщо ефект заміни дозвілля працею перевищує ефект доходу;
- б) якщо ефект доходу перевищує ефект заміни;
- в) якщо діє лише ефект заміни, а ефект доходу відсутній;
- г) така ситуація неможлива за жодних умов.

7. З підвищенням ставки заробітної плати робітник, який прагне максимізувати корисність часу:

- а) буде працювати більше;
- б) буде працювати менше;
- в) може працювати більше або менше, залежно від його уподобань щодо часу праці та часу дозвілля;
- г) буде працювати стільки ж часу, як і раніше.

8. Основними суб'єктами пропозиції ? позичкових коштів на ринку фінансового капіталу є:

- а) фірми;
- б) домогосподарства;
- в) банки;
- г) інвестори.

9. Граничну вигоду фірми від інвестицій визначає:

- а) очікувана гранична норма віддачі;

- б) номінальна процентна ставка;
- в) гранична норма часової переваги;
- г) чиста сучасна цінність.

10. Фірма має намір взяти кредит на будівництво нового підприємства. Річна ставка банківського проценту становить 15%, очікувана норма прибутку визначена у 17%. За цих умов фірма:

- а) не буде будувати нове підприємство;
- б) буде будувати нове підприємство;
- в) не зможе прийняти рішення на основі тільки цієї інформації;
- г) незважаючи на збитки, прийме рішення будувати нове підприємство, розраховуючи на зміну кон'юнктури.

Аналітично-розрахункові завдання

1. Конкурентна фірма продає власну продукцію за ціною 2 грн за од., а ресурс купує за ціною 10 грн за од.

Визначте, якими повинні бути гранична продуктивність і гранична дохідність ресурсу, щоб фірма могла максимізувати прибуток.

2. Фірма «АВС» працює на ринку досконалої конкуренції. Ціна на її готову продукцію становить 2 грн за од. Динаміка сукупного продукту залежно від кількості найнятих робітників представлена даними таблиці:

Кількість робітників, чол./день	1	2	3	4	5	6
Обсяг випуску продукції, од./день	20	50	70	85	95	100

1. *Виконайте необхідні розрахунки і побудуйте криву попиту фірми на працю.*

2. *Визначте, скільки робітників буде наймати фірма, якщо ставка заробітної плати становитиме 25 грн на день.*

3. *Як зміниться кількість найнятих робітників, якщо ставка заробітної плати знизиться до 15 грн?*

3. Фірма «АВС» стає монополістом на ринку готової продукції. Залежність між кількістю робітників та сукупним випуском не змінилася і відповідає даним вправі 2. Попит на продукцію фірми заданий даними наступної таблиці:

Ціна одиниці готової продукції, грн.	5	4	3,5	3	2	1
Обсяг випуску продукції, од./день	20	50	70	85	95	100

1. Виконайте необхідні розрахунки і побудуйте криву попиту на працю фірми-монополіста, порівняйте її з кривою попиту на працю конкурентної фірми.

2. Визначте, скільки робітників найме фірма-монополіст, якщо спочатку ставка заробітної плати становила 25 грн і згодом знизилася до 15 грн.

3. Зробіть висновки відносно використання ресурсу монополістом та досконалим конкурентом.

4. Фірма – досконалий конкурент на ринку готової продукції і монополіст на ринку праці виробляє за технологією: $Q = 12L - 2L^2$. Ціна одиниці готової продукції становить 5 грн. Функція пропонування праці має вигляд:

$$L = 0,1w - 2.$$

Визначте, яку кількість праці (тис. чол.) і за якою ставкою заробітної плати (грн на день) придбає фірма, що прагне максимізувати прибуток.

Список рекомендованої літератури

1. Гронтовська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 17, 18, 19.

2. Стеблій Г. Я. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: ІНКІС, Центр навч. літ., 2017. Розд. 12.

3. Шкодіна І. В., Карпова І. В. Мікроекономік: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС, 2016. Тема 12.

(Додаткову літературу дивись у «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає суть поняття похідного попиту?
2. Які фактори, що визначають еластичність попиту на ресурс?
3. Як визначається правило мінімізації витрат ресурсів?
4. Сформулюйте правило максимізації прибутку при використанні ресурсів.
5. Як визначається рівновага на ринку ресурсів?
6. Як ви можете охарактеризувати особливості ринку праці?
7. Побудуйте графіки попиту та пропозиції робочої сили на конкурентному та монопольному ринках.
8. Побудуйте графік визначення заробітної плати на ринку монопсонії.
9. Побудуйте графік ефекту доходу та ефекту заміщення щодо робочої сили.
10. У чому полягає діяльність профспілок на ринку праці?
11. Як ви розумієте поняття «вибір у часі»?
12. Яке ви можете дати визначення показників теперішньої та майбутньої вартості?
13. Як пояснити суть дисконтування?
14. Побудуйте графік рівноваги на ринку фінансового капіталу.
15. Побудуйте графік коротко- і довгострокової пропозиції капітальних послуг.
16. Побудуйте графік утворення земельної ренти.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Ресурси – все те, за допомогою чого виробляються товари та послуги. *Похідний попит* – попит на ресурси, який є залежним від попиту на товари та послуги, які виробляються за допомогою цих ресурсів.

Граничний фізичний продукт (MP) – додатковий продукт, який приносить фірмі кожна додаткова одиниця ресурсу.

Граничний продукт у грошовому вираженні (MRP) – виражений у грошах додатковий дохід, який приносить продаж кожної додаткової одиниці продукту, що виробляється за допомогою додаткової одиниці ресурсу.

Правило використання ресурсів – щоб максимізувати прибуток, фірма купує нові ресурси, допоки граничний дохід від ресурсу (MRP) не зрівняється з граничними витратами на нього (MRC).

Правило мінімізації витрат при використанні ресурсів – фізичний обсяг граничного продукту будь-якого ресурсу на грошову одиницю витрат на нього повинні бути рівними для усіх факторів виробництва.

Ринок праці – система економічних механізмів, які забезпечують відтворення робочої сили і використання праці.

Заробітна плата – плата за залучення у виробництво трудових послуг.

Ставка заробітної плати – кількість грошей, яку отримує за певну кількість часу праці: годину, день, тиждень, місяць. Вона виступає як ціна, яка виплачується за одиницю часу послуг праці.

Номінальна заробітна плата – сума грошей, яку отримує працівник за певний час роботи.

Реальна заробітна плата – кількість товарів та послуг, яку реально можна придбати за номінальну заробітну плату.

Попит на працю визначається розміром витрат виробника на придбання цього економічного ресурсу: виробник купує кожен одиницю праці, для якої виконується умова: $MRP_L > MRC_L$.

Ефект заміщення – заміна годин дозвілля робочим часом для збільшення можливостей споживання.

Ефект доходу – при зростанні зарплати працівник може споживати більше товарів за тих самих затрат робочого часу.

Фінансовий капітал – сукупність коштів у різних формах (власне грошова маса, акції, облігації тощо).

Фізичний капітал – сукупність матеріальних факторів виробництва.

Основний капітал – використовується у виробництві тривалий час і переносить свою вартість на готовий продукт по частинах, у процесі амортизації (будівлі, споруди, станки, обладнання тощо);

Обіговий капітал – бере участь у виробництві лише один раз і включає свою вартість у вартість готового продукту (сировина, матеріали, паливо, електроенергія тощо).

Інвестиції – довгострокові вкладення коштів, які здійснюються з метою отримання прибутку у вигляді коштів, банківських

вкладів, паїв, акцій та інших цінних паперів, вкладень у рухоме та нерухоме майно, інтелектуальну власність, майнові права тощо.

Капіталовкладення – інвестиції у виробництво основних фондів та пов'язані з цим зміни обігового капіталу.

Позичковий відсоток – ціна, яка сплачується за використання певної суми грошей протягом певного часу.

Номінальна ставка (r_n) – відсоткова ставка, виражена у грошових одиницях за поточним грошовим курсом.

Реальна ставка (r_R) – відсоткова ставка, виражена у незмінних грошах або скоригована з урахуванням інфляції.

Ціна землі – капіталізована земельна рента, вона прямо пропорційна розміру ренти і обернено пропорційна банківському проценту.

Ціна капітального активу – сума грошей, за яку одиниця капіталу може бути куплена або продана в кожний даний момент.

Сучасна (поточну) цінність майбутніх платежів – сьогоdnішнє значення суми, яка може бути виплачена в майбутньому.

Дисконтування – процедура, з допомогою якої обчислюється сьогоdnішнє значення суми, яка може бути одержана в майбутньому.

Тема 13. Загальна ринкова рівновага та економіка добробуту

Мета теми: аналіз сукупної ефективності конкурентних ринків та ефекту зворотнього зв'язку.

П л а н

1. Поняття «ринкова рівновага», його аналіз.
2. Діаграма Еджворта.
3. Ефективність виробництва та ефективність розподілу товарів.

Методичні рекомендації

Опрацювання теоретичного матеріалу треба почати з повторення матеріалу попередніх тем. Згадайте, що ринок дос-

коналої конкуренції дає можливість споживачам та виробникам одержати вигоду – максимізувати корисність та економічний прибуток. Конкурентний ринок перерозподіляє ресурси так, що вони застосовуються в тих галузях, де віддача від них є найбільшою, а набір вироблених товарів задовольняє всі уподобання споживача.

Потім необхідно перейти до аналізу часткової і загальної рівноваги. Звертаємо увагу на те, що аналіз загальної рівноваги розширює можливості оцінки ефективності функціонування ринкової економіки. *Загальна рівновага* – це стан, за якого у всій економічній системі встановлюються ціни рівноваги. Загальна рівновага відображає ефекти зворотного зв'язку – реакцію на зміни, які виникають на взаємопов'язаних ринках.

У даній темі акцентується увага на дослідженні концепції «ефективності за Парето». З'ясуйте спочатку сутність цього поняття та умови досягнення у конкурентній економіці. Основним критерієм ефективності за Парето є наявність або відсутність розтрати ресурсів. Ефективність за Парето означає, що ресурси розподілені оптимально, якщо ніхто не може покращити свого становища, не погіршуючи становища іншого. Слід наголосити, що оптимальний за Парето розподіл ресурсів може не давати соціального оптимуму, що викликає нерівномірність розподілу благ у суспільстві.

Далі необхідно дослідити *ефективність виробництва*, яка досягається тоді, коли неможливо перебудувати використання наявних ресурсів так, щоб збільшити випуск одного товару без зменшення випуску іншого.

Зверніть увагу на те, що моделлю ефективності розподілу ресурсів у споживанні, обміні та у виробництві є діаграма Еджворта. Усі ефективні розподіли відповідають точкам, що належать кривим контрактів. Крива контрактів для обміну кореспондується з межею можливих корисностей, крива виробничих контрактів – з межею виробничих можливостей. Теоретичний матеріал стане більш зрозумілим, якщо використати графічні моделі.

Узагальнення проведеного аналізу дає можливість визначити чотири підходи до проблеми справедливості: егалітар-

ний, утилітарний, роулзівський та ліберальний. Необхідно осмислити суть цих концепцій та визначити умови їх реалізації.

Темі есе

1. ВПЛИВ ПОДАТКІВ НА ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ РІВНОВАГИ.

2. СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ДОБРОБУТУ.

Практичні завдання

Чи правильні такі твердження?

1. За умов ринкової рівноваги розподіл ресурсів є Парето-оптимальним.

2. Розподіл благ, за якого один індивід одержує весь наявний запас благ, а інший не матиме нічого, не може бути Парето-оптимальним.

3. Критерій Парето надає можливість дати оцінку розподілу благ з точки зору його прийнятності для членів суспільства.

4. Парето-ефективними є розподіли, за яких не існує способу підвищити добробут усіх учасників.

5. Критерій Роулза визначає, що суспільний добробут залежить від стану найбільш забезпеченого члена суспільства.

Тести

1. Дослідження загальної рівноваги є аналізом:

а) рівноважної ціни та рівноважного обсягу виробництва на окремих ринках;

б) рівноваги окремого споживача;

в) рівноваги окремої фірми;

г) стану економіки, за якого одночасно забезпечується рівновага попиту та пропозиції на всіх ринках товарів і ресурсів.

2. Ефект зворотного зв'язку:

а) відображає зміни рівноважних цін та обсягів на певному ринку як реакцію на зміни цін та обсягів на всіх взаємопов'язаних ринках;

б) відображає зміни рівноважних цін та обсягів на певному ринку як реакцію на зміни цін та обсягів на ринках товарів-субститутів;

в) відображає зміни рівноважних цін та обсягів на певному ринку як реакцію на зміни цін та обсягів на ринках товарів комплементів;

г) відображає зміни рівноважних цін та обсягів на певному ринку як реакцію на зміни цін та обсягів на ринках ресурсів.

3. Підвищення ціни чаю чинитиме наступний вплив на ринках кави та кавоварок:

а) ціни на каву та кавоварки зростуть;

б) ціни на каву та кавоварки знизяться;

в) ціни на каву зростуть, а на кавоварки знизяться;

г) ціни на каву знизяться, а на кавоварки зростуть.

4. Внаслідок зростання доходів населення та впровадження більш продуктивних технологій на багатьох ринках:

а) рівноважні ціни знизяться, а рівноважні обсяги продукції зростуть;

б) рівноважні ціни та рівноважні обсяги продукції зростуть;

в) рівноважні ціни зростуть, а рівноважні обсяги продукції зменшаться;

г) рівноважні ціни можуть змінитися чи не змінитися, а рівноважні обсяги продукції обов'язково зростуть.

5. Необхідною умовою загальної економічної рівноваги для економіки досконалої конкуренції є:

а) необмеженість всіх ресурсів;

б) державне регулювання економіки;

в) підтримання умов рівноваги між попитом та пропонуванням на ринках всіх продуктів і ресурсів;

г) максимізація корисності для всіх споживачів.

6. Ринкова економіка враховує суспільні інтереси навіть тоді, коли окремі виробники за пріоритет ставлять власні цілі, тому що існує:

- а) усвідомлення суспільних інтересів більшістю виробників;
- б) соціальна відповідальність керівників ділових структур;
- в) планування і координація роботи ринкового механізму з боку уряду;
- г) конкурентні ринки.

7. Якщо фермери бажають продавати свою продукцію за високими цінами, а домогосподарки бажають купувати її за низькими, то в ринковій економіці їх інтереси узгоджуються за допомогою:

- а) конкуренції;
- б) уряду;
- в) прогнозування;
- г) планування.

8. У конкурентній ринковій економіці проблеми що, як і для кого виробляти вирішуються:

- а) комітетом з планування економічного розвитку;
- б) рішеннями виборців;
- в) ціновим механізмом;
- г) урядом.

9. За наявності численних недоліків конкурентний ринковий механізм має незаперечну перевагу:

- а) забезпечення високого рівня життя;
- б) ефективний розподіл ресурсів;
- в) справедливий розподіл доходів;
- г) стабільність цін на вільних ринках.

10. Досягнення загальної ринкової рівноваги за Кейнсом здійснюється завдяки:

- а) процесам ринкового саморегулювання у короткостроковому періоді;
- б) взаємодомовленості між господарюючими суб'єктами;
- в) активному втручанню держави в економічні процеси;
- г) довгостроковим пристосуванням ринку.

Аналітично-розрахункові завдання

1. Припустимо, що попит на ринку апельсинів задається рівнянням: $Q_D = 8 - P$, а пропонування $Q_S = P - 1$.

1. Визначте рівноважну ціну (грн) та рівноважний обсяг продукції (т).

2. Визначте величини надлишків споживачів і виробників та величину сукупного надлишку.

3. Припустимо, що уряд встановлює "підлогу" цін 6 грн. Проаналізуйте цю ситуацію з точки зору Парето-ефективності, втрат і вигод споживачів і виробників.

4. Як зміниться ситуація, якщо уряд встановить виробничу квоту у розмірі 2 т?

5. Подайте графічну ілюстрацію.

2. Припустимо, що попит на товар задається рівнянням: $Q_D = 100 - 2P$, а пропонування становить $q_S = P - 100$.

1. Побудуйте криві попиту та пропонування.

2. Визначте, чи може встановитись рівновага на такому ринку. Якою повинна бути умова рівноваги?

3. Припустимо, що в економіці виробляються два товари А і В з відповідними кривими попиту та пропонування: $Q_D^A = 40 + 4P_B - 6P_A$, $Q_S^A = -12 - 2P_B + 4P_A$, $Q_D^B = 50 + 2P_A - 4P_B$, $Q_S^B = -10 - P_A + 2P_B$.

1. Знайдіть рівноважну ціну на ринку товару В, якщо ціна на товару А становить 16 грн.

2. Яким буде співвідношення між обсягами попиту та пропонування на кожному з ринків, якщо ціна товару А становитиме 15 грн, а товару В – 17 грн?

3. Як будуть змінюватися ціни на обох ринках для відновлення рівноваги?

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 12,13.

2. Шкодін І. В., Карпова І. В. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС, 2016. Тема 13.

(Додаткову літературу дивись у «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Чому фактор зворотного зв'язку суттєво відрізняє аналіз загальної рівноваги від аналізу часткової рівноваги?

2. На діаграмі Еджворта поясніть, яким чином одна точка може відповідати одночасно двом ринковим кошикам, що є власністю двох споживачів?

3. Яке відношення має межа можливих корисностей до кривої контрактів?

4. Яке відношення має межа можливих корисностей до кривої виробничих контрактів?

5. Поясніть, чому розподіл товарів не буде ефективним, якщо гранична норма трансформації не дорівнює граничній нормі заміни товарів?

6. Дослідіть умови досягнення Парето ефективності.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Договірна лінія – крива, яка показує всі можливі ефективні варіанти розподілу двох благ між двома споживачами.

Закон Вальраса – якщо система цін забезпечує рівновагу на будь-яких двох ринках, то рівновага буде спостерігатися і на третьому ринку (висновок є правильним для будь-якої кількості ринків).

Економіка добробуту – розділ економічної теорії, що займається дослідженням проблем економічного використання рідкісних ресурсів суспільства та належить до нормативної мікроекономічної теорії.

Еджворта діаграма – модель, що дозволяє визначити зміни розміщення рідкісних ресурсів (або набору благ) між двома господарюючими суб'єктами (споживачами) і досягнення оптимуму.

Ерроу парадокс – теорія, яка доводить неможливість виведення критерію суспільної корисності, який виключав би можливість маніпулювання суспільними уподобаннями.

Ефект зворотного зв'язку – подальша зміна цін та обсягів товарів і послуг на певному ринку у відповідь на зміни цін, що сталися на пов'язаних з ним ринках.

Компенсаційні критерії – критерії оптимальності, запропоновані низкою економістів для оцінки суспільних станів розміщення, що, на відміну від звичайного (Парето критерію), припускають можливість покращення стану одних господарюючих суб'єктів за рахунок інших.

Компенсаційний критерій Калдора - Хікса – стан Y є кращим за X , якщо при переході від X до Y ті, що виграють, у змозі компенсувати втрати тим, що програють, і при цьому досягти більш високого рівня корисності

Компенсаційний критерій Парето – стан Y є кращим за стан X , якщо відбувається повна компенсація втрат корисності тим індивідам, які зазнають втрат при переході $X \rightarrow Y$ за рахунок тих, чия корисність зростає.

Крива виробничих можливостей – показує, який максимальний обсяг товару можна виробити при заданих обсягах випуску інших благ, ресурсних обмеженнях та існуючій технології.

Крива ефективності використання ресурсів (крива виробничих контрактів) – крива, яка показує всі ефективні комбінації ресурсів.

Модель загальної економічної рівноваги – напрям економічної теорії, де досліджується механізм формування сис-

теми рівноважних цін, що забезпечують рівність попиту та пропозиції одночасно на різних ринках.

Оптимальна структура економіки – ситуація, за якої структура виробництва відповідає структурі суспільних потреб.

Парето – ефективний розподіл ресурсів (або благ) – розподіл ресурсів (благ), за якого неможливо збільшити виробництво (споживання) будь-якого товару (шляхом перерозподілу) без втрат для виробництва іншого товару (для добробуту іншого споживача)

Тема 14. Інституціональні аспекти ринкового господарства

Мета теми: аналіз регулюючих дій уряду та інших інститутів, які розв'язують завдання неефективності ринку внаслідок впливу зовнішніх ефектів.

П л а н

1. Інституційна природа сучасної фірми.
2. Позаринкові зовнішні ефекти, їх економічний зміст.
3. Громадські блага і громадський вибір.

Методичні рекомендації

Опрацювання теоретичного матеріалу варто розпочати з аналізу правових передумов ринкового господарства. Потім необхідно з'ясувати сутність та сучасні теорії фірми: неокласичну, еволюційну та неінституціональну. Особливу увагу слід приділити визначенню трансакційних витрат, їх видів та структури. *Трансакційні витрати* – це витрати, що виникають у процесі обміну прав власності, тобто витрати, що спостерігаються не в процесі виробництва, а у процесі обміну.

У даній темі акцентується увага на вивченні *зовнішніх ефектів* – нерегульованих ринком побічних наслідків економічної діяльності, що впливають на інтереси третіх осіб, які не є

учасниками ринкових угод. Залежно від джерела виникнення зовнішнього ефекту розрізняють зовнішні ефекти у виробництві, споживанні та змішані. Далі доцільно дослідити позитивні та негативні зовнішні ефекти, їх сутність та наслідки для суспільства. Зверніть увагу на засоби боротьби з негативними зовнішніми ефектами.

Однією з проблем сучасної держави є забезпечення населення суспільними благами. *Суспільні блага* – це блага, які забезпечують потреби всіх членів суспільства в однаковій мірі. Дослідіть характеристики цих благ та їх види. Звертаємо увагу на те, що ринок неспроможний забезпечити громадян суспільними благами, тому держава стає основним їх виробником, визначає їх кількість і мінімізує витрати їх виробництва.

Суспільний вибір способу забезпечення громадян благами колективного користування визначається не ринком, а політичними процесами. Теорія суспільного вибору застосовує принцип раціональності поведінки до дослідження політичних рішень і трактує політику як обмін. Тому наступний крок аналізу – це визначення теорій суспільного вибору: моделі прямої демократії та представницької демократії.

Після вивчення сутності зовнішніх ефектів та суспільних благ доцільно дослідити роль держави в ринковій економіці. Неспроможності ринку зумовлюють необхідність державного втручання у механізм його функціонування. Особливу увагу слід приділити аналізу функцій держави в умовах сучасної економіки.

Темі есе

1. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.

2. ТЕОРІЯ ПРАВ ВЛАСНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СТРУКТУРУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ.

3. ГРОМАДСЬКИЙ ВИБІР: ЧОМУ ДО ВЛАДИ ПРИХОДЯТЬ ПОПУЛІСТИ?

Практичні завдання

Чи правильні такі твердження?

1. Ринковий механізм неспроможний самостійно вирішувати чимало нагальних проблем сучасної змішаної економіки.

2. Крива попиту на суспільне благо може буде одержана як горизонтальна сума обсягів попиту кожного зі споживачів за кожного можливого значення ціни.

3. Проблема безбілетників породжується виключно не-свідомим ставленням окремих громадян до необхідності платити за суспільне благо.

4. Зовнішні ефекти мають місце лише у сфері виробництва.

5. Позитивні зовнішні ефекти не потребують корекції з боку держави, оскільки жодний суб'єкт не зазнає шкоди.

6. Суспільство заінтересоване у збільшенні виробництва благ, які створюють позитивний зовнішній ефект.

7. Інтерналізація зовнішніх ефектів завжди потребує державного втручання.

8. За негативного зовнішнього ефекту граничні суспільні витрати перевищують граничні приватні витрати на величину граничних екстернальних витрат.

9. Автомобільні дороги можуть бути як суспільним благом, так і приватним.

10. Позитивний зовнішній ефект пов'язаний з виникненням додаткової вигоди, яка не відображається у ринковій ціні і безоплатно отримується третіми особами.

Тести

1. Державне втручання у функціонування ринкової економіки обґрунтоване у випадку:

а) прийняття урядом країни програми, спрямованої на посилення регулювання економіки;

б) посилення вимог профспілок щодо підвищення доходів зайнятих;

в) існування численних сфер неспроможності ринку;

г) не є обґрунтованим за жодних умов.

2. Прикладом суспільного блага може слугувати:

- а) національна оборона;
- б) філармонія;
- в) вища освіта;
- г) курси англійської мови.

3. До суспільних благ не можна віднести:

- а) електроенергію;
- б) маяки;
- в) протиповеневі захисні споруди;
- г) міліцію.

4. Виробництво суспільних благ забезпечується державою, оскільки:

- а) властивості суспільних благ унеможливають їх гарантоване виробництво приватними фірмами;
- б) вигоди від їх виробництва перевищують витрати виробництва;
- в) воно супроводжується значними негативними зовнішніми ефектами;
- г) на них існує високий споживчий попит, який не здатні задовольнити приватні фірми.

5. Виробництво суспільних благ відносять до сфер неспроможності ринку тому, що:

- а) на ринках цих товарів ціна може відхилитися від рівноважної;
- б) потреби споживачів у цих благах не набувають форми ринкового попиту;
- в) виробники суспільних благ отримують субсидії від держави;
- г) суспільні блага є економічними благами.

6. Якщо сукупна гранична готовність громадян платити за суспільне благо перевищує граничні витрати його виробництва, то для оптимізації обсягу потрібно:

- а) збільшити обсяг виробництва суспільного блага;

- б) зменшити обсяг виробництва суспільного блага;
- в) не змінювати обсягу виробництва суспільного блага;
- г) знизити граничні витрати виробництва суспільного блага.

7. Проблема безбілетників:

- а) виникає, коли кондуктору складно зібрати плату за проїзд у переповненому громадському транспорті;
- б) пов'язана з тим, що люди не бажають добровільно оплачувати програму, що має властивості суспільного блага;
- в) виникає, коли товари, виробництво яких фінансується державою, безоплатно дістаються людям, які мають можливість за них заплатити;
- г) пов'язана зі значними витратами, які супроводжують надання суспільних благ.

8. Зовнішні ефекти – це:

- а) будь-який вплив виробничої діяльності одного господарюючого суб'єкта на діяльність іншого;
- б) цілеспрямований вплив діяльності одного економічного суб'єкта на інших;
- в) будь-який вплив діяльності одного економічного суб'єкта на інших, який не регулюється ринковими механізмами;
- г) будь-який вплив природних явищ на господарську діяльність суб'єктів.

9. Зовнішній ефект має місце, коли:

- а) нові товари виробляють з відходів виробництва;
- б) наслідки виробництва або споживання не були передбачені;
- в) виробник не відшкодовує завданої третім особам шкоди і не отримує винагороди за корисні ефекти, що супроводжують його виробництво;
- г) виробництво чи споживання товару безпосередньо не впливають на третіх осіб, які не беруть участі у купівлі-продажу цього товару.

10. Які з цих ситуацій є прикладами негативних зовнішніх ефектів?

а) хімічний комбінат здійснює викиди розчинників, які потрапляють у ґрунтові води;

б) ви створюєте гарну клумбу біля будинку у себе на подвір'ї;

в) популярний кінофільм знову повертає моду на гімнастичні обручі, і ціна на них зростає;

г) у результаті антитютюнової компанії менше підлітків стали палити.

Список рекомендованої літератури

1. Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. Розд. 20, 21.

2. Мікроекономіка і макроекономіка: підруч. для студентів економ. спец. закл. освіти: у 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна та ін.; за заг. ред. С. Будаговської. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. Тема 14,15,16.

3. Шкодїна І. В., Карпова І. В. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. ХІБС УАБС, 2016. Тема 14.

(Додаткову літературу дивись у «Списку літератури»).

Запитання для самоконтролю

1. Які існують сучасні теорії фірми?

2. У чому відмінність трансакційн витрати і трансакційні втрат?

3. Як проявляються зовнішні ефекти?

4. У чому полягає сутність коригуючого податку та коригуючої субсидії?

5. Які види суспільних благ ви знаєте? Охарактеризуйте їх.

6. У чому полягають функції держави у сучасній ринковій економіці?

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Коригуючий податок – податок на випуск економічних благ з негативними зовнішніми ефектами, який підвищує граничні приватні витрати до рівня граничних суспільних витрат.

Коригуюча субсидія – субсидія виробникам або споживачам економічних благ з позитивними зовнішніми ефектами, яка дозволяє наблизити граничні приватні вигоди до граничних суспільних витрат.

Негативні зовнішні ефекти – виникають, коли діяльність одних суб'єктів завдає шкоди іншим.

Позитивні зовнішні ефекти – створюють додаткову вигоду для третіх осіб, які не сплачують за неї відповідному споживачу або виробнику.

Суспільні блага – блага, які забезпечують потреби всіх членів суспільства в однаковій мірі.

Трансакційні витрати – витрати, що виникають у процесі обміну прав власності, тобто витрати, що спостерігаються не в процесі виробництва, а в процесі обміну.

Трансакційні втрати – витрати непередбачених дій контрагентів.

Теорема Коуза – якщо права власності всіх сторін чітко визначені, а трансакційні витрати дорівнюють нулю, то кінцевий результат (максимізуючий цінність виробництва) не залежить від змін у розподілі прав власності

Чисто приватне благо – благо, кожна одиниця якого може бути продана за окрему плату

Чисто суспільне благо – благо, яке споживається колективно всіма громадянами, незалежно від того, сплачують люди за нього чи ні.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

Результати успішного засвоєння навчальної дисципліни «Мікроекономіка» передбачає проведення поточного та підсумкового контролю і здійснюється на основі накопичувальної бально-рейтингової системи.

Видами *поточного контролю* знань студентів є:

– контроль якості засвоєння студентами програмного матеріалу навчальної дисципліни на практичних заняттях із застосуванням таких засобів: усне, письмове або експрес-опитування, виконання тестових завдань, розв'язання практичних завдань або задач, захист кейсу, підготовка і захист реферату за ініціативи студента, контрольна робота.

У ході практичного заняття студент може отримати оцінку за чотирибальною шкалою (0, 3, 4, 5). За результатами практичних занять із кожного з трьох модулів розраховується середньоарифметична кількість балів (максимальна оцінка – 5 балів), що включається до підсумкової оцінки знань;

– контроль якості засвоєння студентами програмного матеріалу навчальної дисципліни на колоквіумах. Колоквіуми проводяться усно, у вигляді бесіди викладача зі студентами з метою з'ясування та підвищення рівня їх знань. Проводяться два колоквіуми. Максимальна оцінка з кожного колоквіуму становить 10 балів.

Протягом семестру студенти виконують завдання для самостійної роботи (підготовка усної доповіді, презентації, есе, реферату тощо). Максимальна кількість балів за самостійну роботу – 5.

Формою підсумкового контролю знань студентів з дисципліни є іспит, що оцінюється за шкалою від 0 до 60 балів. Іспит складається в усній формі за білетами до іспиту. Мінімальна оцінка результатів поточного контролю та самостійної роботи, за якої студент допускається до іспиту, становить 25 балів.

Розподіл балів між формами організації освітнього процесу і видами контрольних заходів:

Поточний контроль					Самостійна робота студентів	Підсумковий контроль	Підсумкова оцінка знань
Практичні заняття			Колоквіуми				
Модуль № 1	Модуль № 2	Модуль № 3	Колоквіум № 1	Колоквіум № 2			
max 5	max 5	max 5	max 10	max 10	max 5	max 60	max 100

Критерії оцінювання з дисципліни «Мікроекономіка»

Вид контролю	Кількість балів	Критерії (за кожною з оцінок)
Поточний контроль на практичному занятті	Max 5	Відмінне засвоєння навчального матеріалу теми, можливі окремі несуттєві недоліки.
	4	Добре засвоєння матеріалу з теми, але є окремі помилки.
	3	Задовільний рівень засвоєння матеріалу, значна кількість помилок.
	Min 0	Незадовільний рівень засвоєння матеріалу.
Колоквіум	Max 10	Відмінне засвоєння навчального матеріалу теми, можливі окремі несуттєві недоліки.
	9	Результати опрацювання матеріалу високі, але незначна кількість несуттєвих помилок.
	8	Добре засвоєння матеріалу тем, але є окремі помилки.
	7	Задовільний рівень засвоєння матеріалу, значна кількість помилок.
	6	Мінімальні результати, достатні для отримання позитивної оцінки.
	Min 0	Незадовільний рівень засвоєння матеріалу.
Оцінка самостійної роботи студента	Max 5	Глибоке знання проблем, пов'язаних із темою дослідження, вільне володіння матеріалом, вміння самостійно й творчо мислити, знаходити, узагальнювати, аналізувати матеріал, робити самостійні теоретичні та практичні висновки.
	4	У роботі розкрито основні положення теми, але є деякі неточності у викладенні матеріалу, теоретичні поняття недостатньо підкріплено фактичними даними.
	3	Основні положення теми розкрито, але деякі питання висвітлено неповно. Студент добре володіє матеріалом, але відсутня творчість та самостійність у дослідженні.
	2	Основні теоретичні питання висвітлено поверхово, немає висновків або висновки не мають самостійного характеру; студент слабо володіє матеріалом.

	1	Основні положення теми висвітлено поверхово, теоретичні положення не підкріплені фактичним матеріалом; немає висновків; студент слабо володіє матеріалом роботи.
	Min 0	Основні положення теми висвітлено поверхово, з великою кількістю помилок; немає висновків; студент не володіє матеріалом роботи.
Іспит	Max 60	<ol style="list-style-type: none"> 1. Всебічне, систематичне і глибоке знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, у тому числі орієнтація в інноваційних наукових доктринах та концепціях дисципліни. 2. Засвоєння основної та додаткової літератури, рекомендованої кафедрою. 3. Здатність до самостійного поповнення знань з дисципліни та використання отриманих знань у практичній роботі.
	55	<ol style="list-style-type: none"> 1. Повне знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни. 2. Засвоєння основної літератури та знайомство з додатковою літературою, рекомендованою кафедрою. 3. Здатність до самостійного поповнення знань з дисципліни, розуміння їх значення для практичної роботи.
	50	<ol style="list-style-type: none"> 1. Достатньо повне знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, за відсутності у відповіді суттєвих неточностей. 2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої кафедрою. 3. Здатність до самостійного поповнення знань з дисципліни, розуміння їх значення для практичної роботи.
	45	<ol style="list-style-type: none"> 1. Знання основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої роботи за професією.

		<p>2. Засвоєння основної літератури, рекомендованої кафедрою.</p> <p>3. Помилки і суттєві неточності у відповіді на іспиті за наявності знань для їх самостійного усунення або за допомогою викладача.</p>
	40	<p>1. Знання основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни, в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої роботи за професією.</p> <p>2. Ознайомлення з основною літературою, рекомендованою кафедрою.</p> <p>3. Помилки у відповіді на іспиті за наявності знань для усунення найсуттєвіших помилок за допомогою викладача.</p>
	35	<p>1. Прогалини в знаннях з певних частин основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни.</p> <p>2. Наявність помилок у відповіді на іспиті.</p>
	Min 0	<p>1. Відсутність знань значної частини основного матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни.</p> <p>2. Неможливість продовжити навчання або здійснювати професійну діяльність без проходження повторного курсу з цієї дисципліни.</p>

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни «Мікроекономіка» виставляється в залікову книжку відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НЮУ
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього	4	

	рівня з кількома помилками		80 – 89
С	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
Д	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70 – 74
Е	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескладати	2	35 – 59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов’язковий повторний курс		0 – 34

ЗАПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Предмет мікроекономіки.
2. Місце та роль мікроекономіки в системі економічних наук.
3. Методи мікроекономічного аналізу. Нормативна і позитивна мікроекономіка.
4. Сутність корисності в економічній теорії і проблеми її виміру.
5. Поняття корисності. Сукупна та гранична корисність. Функція корисності.
6. Закон спадної граничної корисності.
7. Кардиналістська теорія корисності.
8. Вибір споживача з ординалістських позицій.
9. Криві байдужості та їх властивості.
10. Криві байдужості як інструментарій мікроекономічного аналізу. Окремі випадки конфігурації кривих байдужості.
11. Сутність граничної норми заміщення благ.
12. Сутність бюджетної лінії. Бюджетне обмеження і можливості споживача.
13. Оптимум споживача як модель раціонального споживчого вибору.
14. Реакція споживача на зміну доходу. Лінія “дохід - споживання”.
15. Крива Енгеля, її практичне значення.
16. Реакція споживача на зміну цін товарів. Лінія «ціна – споживання».
17. Модель попиту: функцію, графік, фактори зміни.
18. Ефект доходу та ефект заміщення.
19. Сутність парадоксу Гіффена.
20. Еластичність попиту: за власною ціною блага, перекресна еластичність, за доходом.
21. Модель пропозиції: функція, графік, фактори зміни.
22. Еластичність пропозиції за власною ціною блага та за цінами факторів виробництва.
23. Механізм встановлення ринкової рівноваги.
24. Виробнича функція та її види.

25. Поняття сукупного, середнього та граничного продукту.
26. Виробнича функція з одним змінним фактором.
27. Правило спадної віддачі (продуктивності) змінного фактора виробництва.
28. Виробнича функція з двома змінними факторами.
29. Сутність ізокванти та її особливості. Гранична норма технічного заміщення.
30. Сутність ефекту масштабу виробництва.
31. Види витрат виробництва.
32. Сутність ізокости та її властивості.
33. Економічні та бухгалтерські витрати. Поняття альтернативних витрат.
34. Витрати фірми в короткостроковому періоді.
35. Витрати виробництва в довгостроковому періоді.
36. Механізм встановлення рівноваги виробника.
37. Прибуток як кінцевий результат діяльності підприємства.
38. Теорія ринкових структур.
39. Основні риси ринку досконалої конкуренції.
40. Рівновага фірми та галузі в короткостроковому періоді за умов досконалої конкуренції.
41. Поведінка конкурентної фірми в довгостроковому періоді.
42. Правило максимізації прибутку фірмою.
43. Ефективність ринку досконалої конкуренції.
44. Модель чистої монополії та її характеристики. Ознаки “чистої” монополії.
45. Поведінка монополіста у короткостроковому періоді. Крива попиту монополіста.
46. Вибір монополістом ціни і обсягу виробництва в довгостроковому періоді. Вплив на поведінку монополіста цінової еластичності попиту.
47. Особливості формування пропозиції монополіста. Визначення монопольної ціни.
48. Цінова дискримінація. Як здійснюється досягнення та утримання ринкової влади?

49. Економічні наслідки монополізації галузі. Порівняльна оцінка конкурентного та монопольного ринків. Антимонопольна політика держави.

50. Основні ознаки олігополії.

51. Сутність теоретичних моделей олігополії. Олігополістична взаємозалежність і еволюція способу дій учасника ринку.

52. Особливості організації олігополістичного ринку.

53. Взаємозалежність олігополістів, цінові війни і схильність до змови.

54. Особливості монополістичної конкуренції. Умови вступу до галузі.

55. Ринкова поведінку монополістичного конкурента. Визначення оптимального обсягу виробництва та цінова політика.

56. Умови досягнення і підтримання беззбитковості монопольного конкурента в довгостроковому періоді.

57. Сутність та передумови розвитку нецінової конкуренції в умовах монополістичної конкуренції.

58. Позитивні наслідки та загрози поглиблення диференціації продукту: вплив рекламної діяльності на обсяг виробництва і витрат в умовах монополістичної конкуренції.

59. Ефективність монополістичної конкуренції. Суспільна ціна монополістичної конкуренції.

60. Сутність похідного попиту. Взаємозв'язок ринків продукту та факторів виробництва. Попит на продукти та фактори виробництва.

61. Попит на працю за умови досконало-конкурентного ринку ресурсів.

62. Процес обґрунтування рішення про найом. Формування індивідуального галузевого та ринкового попиту на працю.

63. Ринкова пропозицію праці на досконало-конкурентному ринку. Еластичність пропозиції праці для галузей з різною динамікою витрат на виробництво.

64. Процес обґрунтування вибору робітника щодо праці і відпочинку. Рівновага на ринку праці.

65. Попит монополії на працю та монопольну рівновагу.
66. Контроль профспілок над пропозицією робочої сили, рівнем заробітної плати та продуктивністю праці.
67. Попит та пропозиція капіталу, рівновага на ринку капіталу.
68. Аналіз інвестиційних рішень: дисконтова величина, види процентних ставок, показники теперішньої та майбутньої вартості.
69. Особливості формування пропозиції землі та попиту на землю.
70. Рента. Ціна землі.
71. Рівновага в економіці обміну (діаграма Еджворта, крива контрактів, Парето-ефективність).
72. Сукупна ефективність конкурентних ринків.
73. Економічний зміст зовнішніх ефектів.
74. Сутність громадського блага і громадського вибору.
75. Сутність теорії суспільного вибору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 436-iv. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144. Дата оновлення: 06.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/card6> (дата звернення: 03.06.2020).

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. Дата оновлення: 28.02. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.06.2020).

Про захист від недобросовісної конкуренції: закон України від 07.06.1996 № 236/96-вр. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 36. Ст. 164. Дата оновлення: 12.11.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%d0%b2%d1%80> (дата звернення: 03.06.2020).

Про захист економічної конкуренції: закон України від 11.01.2001 № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64. Дата оновлення: 19.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 03.06.2020).

Основна література

Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: підручник: у 2 кн. / С. М. Панчишин, П. І. Островерх, В. Б. Буняк та ін.; за ред. С. М. Панчишина, П. І. Островерха. Кн. 2: Мікроекономіка. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Знання, 2014. 390 с

Базилінська О., Мініна О. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Вид-во ЦУЛ, 2019. 348 с.

Гронтковська Г. Е., Косик А. Ф. Мікроекономіка: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2013. 439 с.

Економічна теорія: навч. посіб. для студентів спеціальностей «економіка», «облік і оподаткування», «менеджмент, «маркетинг», «підприємництво, торгівля та біржова діяльність» / кол.авт.: Шкодін І. В. та ін. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2020. 230 с.

Карпова І. В., Шкодін І. В. Мікроекономіка навч.-метод. посіб. для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Харків: ХІБС УБС НБУ, 2016. 264 с.

Карпова І. В., Шкодін І. В. Мікроекономіка: опорний конспект лекцій. Харків: ХІБС УБС НБУ, 2016. 83 с.

Міжнародна мікроекономіка: навч. посіб. Вид. 4-те, перероб. та допов. Київ: Центр учбової літ., 2014. 368 с

Піндайк Р. С., Рубінфелд Д. Л. Мікроекономіка. Київ: Основи, 1996. 646 с.

Шкодін І. В. Мікроекономіка та макроекономіка: навч.-метод. матеріали для студентів спец. 292 «Міжнародні економічні відносини». Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 45 с.

Додаткова література

Грицуленко С. І., Джигалюк О. І. Український ринок телекомунікаційних послуг у контексті стратегії поведінки його учасників в умовах цифрової трансформації економіки та соціуму. *Бізнес Інформ*. 2019. №11. С. 194–203.

Данило С. І. Сучасне розуміння товару як предмета торгівлі. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «економіка і менеджмент»*. 2019. Вип. 2 (80). С. 8–11.

Каленич І. С. Економічна сутність витрат і собівартості продукції. *Бізнес Інформ*. 2019. № 11. С. 241–246.

Клименко Н. А., Штанько І. І. Аналіз конкурентного середовища на ринку фіксованого інтернету України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?Op=1&z=1482> (дата звернення: 19.05.2020).

Козак О. А., Грищенко О. Ю. Особливості формування попиту та пропозиції на ринку яловичини. *Економіка АПК*. 2019. № 7 С. 21

Корбутяк А. Г., Михайлюк А. В. Методи розрахунку ставки дисконтування. *Молодий вчений*. 2019. № 5 (69). С. 543–548.

Кравченко О. А. Використання законів мікроекономіки в операційному менеджменті підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Випуск 4 (15). С. 108–113.

Опенько І. А. Коефіцієнт Енгеля як інтегральний показник використання земель лісогосподарського призначення. *Агросвіт*. 2019. № 20. С. 24–30.

Савко О. Я. Дослідження умов функціонування природних монополій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. ? Серія: економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69). № 2. 160–164.

Стрішенець О. Аналітичні підходи до управління прибутком на підприємстві. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 2. С. 18–25.

Туль С. І. Стан і перспективи розвитку діджиталізованого ринку праці в Україні. *Бізнес Інформ*. 2019. №7. С. 182–189.

Ходаківська О. В., Юрченко І. В. Формування цін на землі сільськогосподарського призначення у чеській республіці. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 91.

Хомин І. Ціноутворення: теорія й практика. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 3 (58). С. 37–47.

Чатченко Т. В., Давидова І. А. Ринок праці в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 170–175.

Чіков І. А. Конкуренція: теоретичні підходи до розуміння сутності поняття. *Агросвіт*. 2019. № 10. С.74–80.

Шепелюк В. А., Юнацький М. О. Дисконтування як фінансовий інструмент вартісної оцінки об'єктів обліку: проблеми реалізації в умовах МСФЗ. *Вчені записки університету «Крок»*. 2019. № 2 (54). С. 80–85.

Dorman P. *Microeconomics. A fresh start*. Springer heidelberg new york dordrecht london. 2014. 528 p. <https://link.springer.com/book/10.1007%2f978-3-642-37434-0>

Інтернет-ресурси

Електронний архів-репозитарій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт наукового журналу «Економіка України». URL: <http://www.economukraine.com.ua/index.php> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт збірника наукових праць «Економічна теорія та право». URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт науково-теоретичного журналу «Економічна теорія». URL: <http://etet.org.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України. URL: <http://www.idss.org.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України. URL: <http://ief.org.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <http://www.ier.com.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Офіційний сайт «Мережа аналітичних центрів України». URL: <http://www.intellect.org.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

Journal website «Journal of Economic Theory». URL: <https://www.journals.elsevier.com/journal-of-economic-theory> (дата звернення: 12.06.2020).

СЕНМК

Стандартизований електронний навчально-методичний комплекс кафедри економічної теорії. Url: http://library.nlu.edu.ua/index.php?Option=com_k2&view=itemlist&task=category&id=149:kafedra-ekonomichnoi-teorii&itemid=151.

Матеріально-технічне забезпечення навчальної дисципліни

Передплачено доступ до інформаційно-правових систем ліга:закон (система Гранд та система аналізу судових рішень Verdictum).

Доступ можливий у залі правової інформації навчально-бібліотечного комплексу (вул. Пушкінська 84-а, 3 поверх).

З М І С Т

Загальні поради до вивчення навчальної дисципліни і підготовки до практичних занять.....	3
Плани практичних занять. Завдання для самостійної роботи.....	5
Модуль 1. Теорія поведінки споживача.....	5
Т е м а 1. Предмет і метод мікроекономіки.....	5
Т е м а 2. Теорія граничної корисності і поведінка споживача.....	13
Т е м а 3. Ординалістська теорія поведінки споживача... ..	19
Т е м а 4. Аналіз поведінки споживача.....	27
Т е м а 5. Попит, пропозиція, їх взаємодія.....	35
Модуль 2. Теорія поведінки виробника.....	43
Т е м а 6. Мікроекономічна модель підприємства.....	43
Т е м а 7. Варіації факторів виробництва та оптимум товаровиробника.....	50
Т е м а 8. Витрати виробництва.....	57
Модуль 3. Теорія ринкових структур.....	64
Т е м а 9. Ринок досконалої конкуренції.....	64
Т е м а 10. Монопольний ринок.....	72
Т е м а 11. Олігополія та монополістична конкуренція... ..	80
Т е м а 12. Ринок факторів виробництва.....	88
Т е м а 13. Загальна ринкова рівновага та економіка добробуту.....	98
Т е м а 14. Інституціональні аспекти ринкового господарства.....	105
Критерії оцінювання рівня підготовки студентів.....	113
Запитання до іспиту.....	118
Список літератури.....	122

Навчальне видання

Електронне видання

Шкодiна I. В.

МiКРОЕКОНОМiКА

навчально-методичний посiбник

для студентiв
першого (бакалаврського) рiвня вищої освiти
галузi знань 05 «Соцiальнi та поведiнковi науки»
спецiальностi 051 «Економiка»
спецiалiзацiї «Бiзнес-економiка»

Вiдповiдальна за випуск *Л. С. Шевченко*

Редактор *О. I. Борисенко*

Комп'ютерна верстка *Л. П. Лавриненко*